

Tito i sindikalno organiziranje radničke klase

Na svom putu izrastanja iz metalskog radnika opredijeljenog za klasnu borbu, člana sindikata i Partije, sindikalnog i partijskog rukovodioca u gneralnog sekretara KPJ, vođu i stratega revolucije koja će pobjedom narodnooslobodilačkog rata donijeti ne samo vlast radničkoj klasi nego i ostalim radnim slojevima, te ostvariti i otvoriti neslućene mogućnosti izgradnje novog društva, društva socijalističkog samoupravljanja, Josip Broz, a od 1934. godine i Tito, dao je, uložio je veliki dio svoje ljudske i radničke solidarnosti, svojih izrazitih organizacionih sposobnosti, svojih vizionarskih stremljenja, svoga beskompromisnog opredjeljenja i borbenosti za ostvarenje interesa radničke klase, svoga revolucionarnog života i djela, u sindikalno organiziranje radnika, u razvoj sindikata pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije. Osobito je to činio u međuratnom razdoblju, u vremenu kad su sindikati pod vodstvom KPJ bili presudna karika u klasnoj radničkoj borbi, ne samo zato što su bili najmasovnije radničke organizacije nego i zbog svoje uske vezanosti za program, politiku, organizaciju i akciju te Partije što je tada prolazila i prošla put od stranke opredijeljene za revoluciju i klasnu borbu radnika do Partije koja je, pod Titovim vodstvom od 1937. godine dalje, predvodila ne samo radničku klasu nego i ostale radne slojeve, i koja je po svom programu, organizaciji i akciji postala predvodnikom širokih narodnih masa za socijalno i nacionalno oslobođenje.

U vrijeme svog neposrednog djelovanja u sindikatima i za sindikate od studenog 1920. godine (s prekidom od 1921. 1925) do kolovoza 1928. godine, Josip Broz, boreći se zajedno s ostalim radnicima, s ostalim svojim suborcima, primajući od pokreta njegova iskustva i dajući mu sve od sebe, ugrađujući u nj ne samo istinsku proletersku svijest i akciju nego i ostvarujući zajedno s njim nove puteve u okupljanju radnika za klasnu borbu i u klasnoj borbi, u pripremama za revoluciju i njezino ostvarenje, umnogome je dao svoj pečat razvoju sindikata pod utjecajem KPJ i sindikalnom organiziranju radničke klase uopće. Zahvaljujući njegovu radu, upornosti, borbenosti, sposobnostima organizatora i rukovodioca, sindikalne podružnice i sindikati u kojima je djelovao postajali su borbene radničke organizacije, važna karika u klasnoj borbi radnika protiv buržoazije, primjer kako se može i kako se treba organizirati klasni sindikalni pokret. To je bila, može se reći, prva faza njegova djelovanja u sindikatima i za sindikate u razdoblju između dva rata.

U drugoj fazi, tj. u vremenu nakon proljeća 1934. godine, kad se vratio s petogodišnje robije, pa sve do početka rata i revolucije u travnju 1941. godine, u doba kad je KPJ izrasla u snažan društveno-politički faktor i bila ne samo avangarda radničke klase nego i predvodnik širokih narod-

nih slojeva, u vrijeme kad su sindikati pod vodstvom KPJ, kao vitalan dio komunističkog pokreta, postali snažan oslonac Partije u masama radnika, njezino uporište u pokretanju ne samo ekonomske nego i socijalno-političke borbe radničke klase, Josip Broz Tito je jedan od stratega i vođa takve usmjerenosti i akcija sindikata. Daje, dakle, i tada svoj neizbrisiv pečat djelovanju sindikata, pri čemu su za njega podjednako značajne pojedinačne akcije sindikata kao i njihova sveukupna djelatnost, jer se priprema revolucija, jer se radi na jedinstvu misli i akcije svih pripadnika komunističkog pokreta.

I

Prva faza djelovanja Josipa Broza u sindikatima i za sindikate, kao klasne radničke organizacije pod utjecajem Komunističke partije Jugoslavije, počinje njegovim učlanjivanjem u Savez kovinarskih radnika iz sastava Centralnog radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije¹ (CRSVJ), usko vezanog uz politiku, program i akciju Partije, u prvoj polovici studenog 1920. godine, vjerojatno odmah nakon što se zaposlio u mehaničarskoj radionici Filipa Bauma u Petrinjskoj ulici u Zagrebu, kamo je stigao u potrazi za poslom tek što se vratio iz Sovjetske Rusije.² Zbiva se to neposredno pred zabranu rada svim komunistički orijentiranim organizacijama, pa tako i CRSVJ-u. Gotovo svi sindikati iz sastava CRSVJ-a su u toku svoga osamnaestomjesečnog postojanja postigli velike uspjehe u okupljanju svih vrsta radnika i organiziranju njihove borbe za bolje radne i materijalne uvjete kao i brojnih socijalno-političkih zahtjeva u okvirima klasne borbe što ju je predvodila Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista), odnosno od ljeta 1920. godine KPJ. To im je uspijevalo usprkos protivrječnostima u vlastitim redovima, usprkos neprestanim progonima od režima i onemogućavanjima od poslodavaca, usprkos otporima ostalih sindikalnih organizacija — prije svega socijaldemokratskih (kakav je, npr., na području Hrvatske bio Opći radnički savez³) ili klerikalnih (kakav je bio Jugoslavenski

¹ CRSVJ je osnovan na Kongresu ujedinjenja političkih i sindikalnih organizacija radničke klase Jugoslavije u travnju 1919. godine u Beogradu. Usp. *J. Cazi*, *Revolucionarni sindikati Jugoslavije 1919–1920*, Beograd 1959; *isti*, *Nezavisni sindikati*, Zagreb, I knj. 1962, II knj. 1964, III knj. u dva sveska, Zagreb 1967; 50 godina revolucionarnog sindikalnog pokreta u Jugoslaviji, Beograd 1969; Tito, radnička klasa i sindikati, Beograd 1979; *M. Stiploviček*, *Razmah strokovnoga – sindikalnoga gibanja na Slovenskem 1918–1922*, Ljubljana 1979; *A. Hadžirović*, *Sindikalni pokret u Bosni i Hercegovini 1918–1941*, Beograd 1978; *Pregled istorije SKJ*, Beograd 1963; *Komunistički pokret i socijalistička revolucija u Hrvatskoj*, Zagreb 1968, itd. U tim je knjigama navedena i ostala relevantna literatura.

² Osnova je za ovaj rad: *Josip Broz Tito*, *Sabrana djela*, knj. 1–6, Beograd 1977–1979, gdje su osim djela Josipa Broza objavljeni opsežna »Hronologija« i »Prilozi« – dokumenti razne provenijencije vezani uz njegov život i djelovanje.

³ O ORS-u usp. lit. u bilj. 1, i: *T. Milenković*, *Socijalistička partija Jugoslavije*, Beograd 1974; *B. Janjatović*, *Sindikalni pokret u Hrvatskoj u razdoblju 1933–1936. s obzirom na politiku KPJ*, *Časopis za suvremenu povijest* (ČSP), 1–2/1969, 7–53 i 1/1970; *ista*, *Sindikalni pokret u Hrvatskoj u razdoblju između dva rata i radnici seljaci*, ČSP, L/1974, 23–37; *ista*, *Hrvatski radnički savez 1935–1941*, disertacija, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Rijetkosti.

strukovni savez⁴). Centristi u samom CRSVJ-u, a njihova je djelatnost bila očigledna i u Partiji, pokušavali su odvojiti sindikate od Partije i pretvoriti ih u svoja uporišta, te smiriti revolucionarno vrenje među radnicima, preplašeni silinom njihove borbe i progonima režima (npr., generalnim štrajkom željezničara u travnju 1920. godine i njegovim krvavim gušenjem).⁵ Režim i poslodavci na razne su načine pokušavali onemogućiti i ugušiti val revolucionarnih akcija u toku cijele 1919. i 1920. godine, pa su progonili aktiviste i organizacije, skućivali radnička već izborena prava i pripremali se za obračun s komunističkom ideologijom, organizacijom i akcijom. Socijaldemokrati su pokušavali sitnim reformama za poboljšanje položaja radnika ublažiti oštrinu eksploatacije radnika, a time su slabili i klasnu borbu. Slično su činili i klerikalni sindikati. Splet svih tih okolnosti neprestano je pritiskao komunistički pokret u cjelini, a dakako i sindikate pod utjecajem KPJ, ali nije mogao zaustaviti otpor radnika i utjecaje Partije među njima. Istodobno kad se učlanio u Savez kovinarskih radnika, Josip Broz postao je i članom KPJ, pa je tako već tada vlastitim primjerom pokazao marksističku opredijeljenost za povezivanje političke i sindikalne borbe, za jedinstvo akcije u klasnoj borbi u političkom, ekonomskom i uopće socijalnom pogledu. Svoje opredjeljenje pokazuje i na djelu. Zajedno s ostalim zagrebačkim radnicima pomaže tarifni pokret konobara, njihove zahtjeve za povećanje nadnica u studenom i prosincu 1920. godine. Djeluje u Klubu povratnika iz Rusije i članovima sindikata i radnicima govori o pobjedi oktobarske revolucije i o potrebi čvrste organizacije, koju je temu uvijek stavljao u prvi plan u svom radu u sindikatima i u Partiji uopće.⁶

To je posljednje pitanje i tada, kao i kasnije, bilo aktualno u radničkom političkom i sindikalnom pokretu, jer sve dok nije stvorena prava i čvrsta organizacija i politička i sindikalna, udarci režima nanosili su velike štete pokretu u cjelini. Vidljivo je to bilo gotovo odmah: jer, iako su KPJ i CRSVJ postigli velike uspjehe u okupljanju radnika i organiziranju njihove borbe, ipak još uvijek nije do kraja bilo postignuto ujedinjenje sindikata na komunističkim osnovama. Nisu bili organizirani industrijski centralizirani sindikati na principu jedno poduzeće — jedan sindikat, jedna industrijska grana — jedna sindikalna organizacija, a da se pri tom poštuju i samosvojnost i specifičnost pojedinih krajeva i pojedinih struka radnika. Još uvijek je bilo mnogo radnika izvan bilo koje organizacije, pa su režim i poslodavci, buržoazija, mogli nanositi udarce radničkoj klasi, razjedinjenoj i organizaciono i akciono. U tome buržoazija nije birala sredstva: što je revolucionarno vrenje više prijetilo opstanku režima, češće su bile zabrane pojedinih radničkih akcija, a došlo je i do krvavih obračuna organa vlasti s radničkom klasom u cijeloj zemlji. Naime, oko sredine prosinca 1920. godine izbio je novi generalni štrajk: pobunili su se rudari Slovenije, a njima su se priključili rudari

⁴ Isto.

⁵ O štrajku željezničara usp. npr. *Željezničarska in splošna stavka aprila 1920*, Ljubljana 1980. Vidi i lit. u bilj. 1.

⁶ Vidi: *Josip Broz Tito*, n. dj. knj. 1, 271. Usp. i *J. Cazi*, *Građa za povijest sindikalnog pokreta u Hrvatskoj godine 1919. i 1920 (od Kongresa ujedinjenja do Obznane)*, 312.

bazena Kreke u Bosni i Hercegovini. Štrajkalo je oko 25.000 radnika. Njihov bunt kulminirao je u poznatoj Husinskoj buni u bazenu Kreke. Buržoazija je odvojila najprije rudare iz Slovenije, priznavši im neke olakšice, a s rudarima Kreke obračunala se oružjem. Otpor je ugušen u krvi, a neposredno nakon toga proglašena je Obznana, kojom su zabranjene sve komunističke organizacije, zaplijenjena njihova imovina i zapечаćene im prostorije. Radnička se klasa na to posljednjeg dana prosinca 1920. godine digla protestirajući u lokalnim generalnim štrajkovima. Tada zajedno sa zagrebačkim radnicima Josip Broz sudjeluje u organiziranju generalnog protestnog štrajka, obilazeći radionice i tvornice. Nalazi se, također, među tisućama radnika koji su na poziv KPJ i zabranjenih sindikata demonstrirali zagrebačkim ulicama i počeli generalni štrajk. Okršaj je bio žestok: protiv radnika nastupila je policija, došlo je do tučnjave.⁷

Odmah nakon generalnog štrajka, 2. siječnja 1921. godine, Josip Broz je otpušten s posla. U potrazi za zaradom odlazi u Veliko Trojstvo gdje nema mogućnosti sistematskog sindikalnog djelovanja. Zabilježeno je samo da se prigodom jednog dolaska u Zagreb oko sredine 1921. godine povezuje s dvojicom članova Pokrajinskog radničkog sindikalnog vijeća Nezavisnih sindikata za Hrvatsku i Slavoniju — Mijom Mlinarićem⁸ i Ivanom Krndeljem.⁹ Naoko mirne godine u Velikom Trojstvu, gdje je boravio do rujna 1925. godine,¹⁰ poslužile su Josipu Brozu za pripremanje i vlastito osposobljavanje za zadatke vojnika revolucije, jer čim se opet našao u radničkoj Kraljevici, u poduzeću »Jugoslavenska brodogradilišta d. d.«, pokazuju se na djelu njegova opredjeljenja strasnog revolucionara i radničkog vođe.

Josip Broz javlja se opet u komunistički orijentiranim popularnim Nezavisnim sindikatima, organizacijama koje je ilegalna KPJ osnovala i predvodila nakon zabrane rada Centralnom radničkom sindikalnom vijeću u jesen 1921. godine, odnosno za područje Hrvatske i Slavonije u siječnju 1922. godine. I tada, kao i ranije, svoj rad u sindikatima povezuje s partijskom aktivnošću. No, dok je njegova partijska aktivnost strogo ilegalna, zbog situacije u kojoj se nalazi KPJ poslije Obznane i Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, legalni rad u sindikatima omogućuje Brozu da postane poznat široj radničkoj javnosti, javnosti uopće. Poznaju ga radnici s kojima se zajedno bori, znaju ga i u višim forumima sindikata, poznat je i onima protiv kojih se bori i protiv kojih usmjerava niz sindikalnih i političkih akcija — režimu i poslodavcima. Uspijeva mu to zato što je dobar organizator, čovjek koji se dosljedno bori za ostvarenje radničkih klasnih interesa, rukovodilac koji se profesionalnim radom u višim forumima sindikata nikad ne uda-

⁷ Vidi bilj. 1; *Josip Broz Tito*, n. dj., knj. 1, 272.

⁸ M. Mlinarić bio je član Pokrajinskog sindikalnog vijeća Nezavisnih sindikata za Hrvatsku i Slavoniju.

⁹ O I. Krndelju usp. Ivan Krndelj, građa za monografiju, Beograd 1977; usp. i M. Kolar-Dimitrijević, *Radni slojevi Zagreba 1918–1931*, Zagreb 1973.

¹⁰ S. Koprivica-Oštrić, *Tito u Bjelovaru*, Bjelovar 1978.

ljuje od radnika i njihovih problema, njihovih interesa, njihovih zahtjeva, njihove borbe.¹¹

Broz u Kraljevicu, gdje se zaposlio u radionici za popravak i izradu dijelova brodskih motora u sklopu poduzeća »Jugoslavenska brodogradilišta d. d.«, ne dolazi samo u potrazi za poslom. Na preporuku nekih članova Pokrajinskog rukovodstva KPJ za Hrvatsku i Slavoniju poslan je među radnike u brodogradilištu da organizira njihovu borbu, ne samo političku nego i sindikalnu. Gotovo odmah obnavlja sindikalni rad u brodogradilištu organiziranjem podružnice Saveza radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije (SRMI i OJ) iz sastava Nezavisnih sindikata. Ta podružnica okuplja oko stotinu radnika, što je i za Kraljevicu i za Jugoslaviju uopće bila velika podružnica sindikalno organiziranih radnika, to više što je ona ubrzo, zahvaljujući Brozu, pokazala i razvila veliku aktivnost. U partijskom, političkom pogledu povezuje se s organizacijom KPJ, koju je 1924. godine obnovio dr Pavle Gregorić. Odmah preuzima i vodeću funkciju u jednoj i drugoj organizaciji: sekretar je partijske organizacije, što radi ilegalno, i sekretar je podružnice, što mu je legalni zadatak. Politički i sindikalni rad od tada ne ostaje izoliran od KPJ i Nezavisnih sindikata uopće. Broz se povezuje s Pokrajinskim sekretarijatom KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, a također i s funkcionarima Saveza radnika metalne industrije i obrta iz Zagreba. Povezuje se i sa susjednim mjestima, aktivno politički djelujući među radnicima i pripadnicima KPJ u Bakru, Hreljinu, Sušaku, Crikvenici, Sv. Jeleni, gdje su postojale i radile organizacije KPJ.

Bilo je to vrijeme kad su se komunistički orijentirani sindikati pod imenom Međusavezni sindikalni odbor, odnosno Centralni sindikalni odbor, poznatiji pod imenom Nezavisni sindikati, već afirmirali u radničkoj klasnoj borbi kao nosioci i organizatori beskompromisne borbe za bolje radne i materijalne uvjete svih radnika, organiziranih u sindikatima i neorganiziranih. Oni su isto tako bili glavni nosioci mnogih socijalnopolitičkih akcija radničke klase po cijeloj Jugoslaviji. Uspjelo im je to i usprkos progonima režima, koji je često zabranjivao rad pojedinim podružnicama Nezavisnih sindikata, pa čak i pokrajinskim upravama, usprkos otporu socijalista koji su nastojali sabotirati njihove akcije u okupljanju radnika i u organiziranju i vođenju klasne borbe, unatoč nastojanjima Hrvatske (republikanske) seljačke stranke da okupi radnike u vlastitoj sindikalnoj organizaciji — Hrvatskom radničkom savezu i da tako otupi oštricu klasne borbe i podvrgne radnike svojim, građanskim interesima, dakle, bez obzira na sve ostale snage u sindikalnom pokretu. To su im bili vanjski neprijatelji i okolnosti koje su proistjecale iz opće društveno-političke situacije kojom je buržoazija, posredno i neposredno, nastojala onemogućiti, ugušiti svaku komunističku aktivnost kao veliku opasnost za svoje postojanje. Uspjeli su to Nezavisni sindikati usprkos nejedinstvenosti u vlastitim redovima, jer su i njih, pogotovo njihove rukovodeće forume, sve više razjedale frakcijske borbe koje su bile zahvatile i samu KPJ i njezine organizacije. U Nezavisnim sindikatima, bolje rečeno u njihovu vodstvu, gdje je desnica imala jake pozicije, vo-

¹¹ B. Janjatović, Josip Broz Tito i sindikalni pokret u Hrvatskoj u međuratnom razdoblju, Tito, radnička klasa i sindikati, n. dj., 267–274.

dila se borba oko njihove osnovne orijentacije i organizacionih principa, a također i oko njihova odnosa prema ostalim sindikalnim pravcima. Desnica je svakojako pokušavala dati Nezavisnim sindikatima ne samo oblik nego i ponašanje »neutralnih« organizacija, usmjeriti njihovu organizaciju samo na zanatsko radništvo, ukinuti principe proleterske demokracije i demokratskog centralizma u njihovim odnosima od podružnice do viših foruma, stvoriti krutu centralističku organizaciju, kao i ukinuti internacionalnu solidarnost Nezavisnih sindikata. Na tome je ona inzistirala osobito od 1923. godine nasuprot ljevičarima u vodstvu, koji su, doduše, sve više gubili vezu s bazom, i nasuprot raspoloženju baze Nezavisnih sindikata, radnika okupljenih u njihovim podružnicama. Jer, još od Kongresa sindikalnog ujedinjenja u travnju 1919. godine, komunisti i istinski opredijeljeni radnički borci zalagali su se za stvaranje industrijskih saveza na principu jedno poduzeće — jedan sindikat, za proletersku demokraciju i demokratski centralizam u njihovu djelovanju, za centralizam koji će omogućiti razvoj specifičnosti pojedinih područja, za usku povezanost sindikata i Partije, za njihovu internacionalnu povezanost s komunistički orijentiranim sindikatima u svijetu, a od 1921. godine s Crvenom sindikalnom internacionalom. To je odražavalo i raspoloženje radničkih masa. Kad je zabranjeno Centralno radničko sindikalno vijeće, komunisti su morali odustati od uske povezanosti sindikata s Partijom u njihovim formalnim aktima, statutu i pravilnicima, jer su samo tako mogli dobiti dozvolu za javno djelovanje, ali nisu ni tada odustajali od toga da su sindikati dio komunističkih organizacija, usmjereni na vođenje beskompromisne klasne borbe koju predvodi Partija. Od ostalih principa nisu odustajali ni javno ni tajno. Osim toga, izjašnjavali su se i za jedinstvo sindikata na tim osnovama, inzistirali na akcionom i organizacionom jedinstvu sindikata kao temelju jedinstvene proleterske fronte. U tome su desničari, kao i u ostalim svojim postavkama, bili vrlo bliski socijalistima, s kojima su u toku 1925. godine pregovarali o jedinstvu sindikata. Pitanje jedinstva u sindikalnom pokretu, i organizacionog i akcionog, bilo je aktualno i akutno od vremena ujedinjenja, a osobito je postalo važno kad je buržoaski sistem, nakon zabrane rada komunističkim organizacijama, ojačao, pa su poslodavci uz pomoć režima jedinstveno nastupali prema radnicima, prema skućivanju njihovih prava i njihove borbe. To pitanje nije bilo samo aktualno za Jugoslaviju, iako je u njoj, zbog specifičnosti privrednog i društvenog razvoja, što se očitovalo u nerazvijenosti zemlje u ekonomskom pogledu i u progonima radničkog pokreta uopće, bilo izraženo u oštrijem obliku, jer ga je postavljao i međunarodni komunistički pokret u cjelini, a o njemu raspravljali i socijalisti i socijaldemokrati. Pod utjecajem međunarodne akcije za ujedinjenje sindikalnog pokreta, komunističkog i reformističkog pravca, počeo je i u Jugoslaviji u toku 1925. godine rad na ujedinjenju sindikata. Nezavisni sindikati, tj. CRSOJ, izradili su platformu za ujedinjenje sa socijaldemokratskim, socijalističkim sindikatima. Osnova te platforme bila je kompromis između komunističkih i reformističkih opredjeljenja, jer je zahtijevala jednakopravnost jedne i druge struje, odnosno centrale CRSOJ i reformističkog Glavnog radničkog saveza (GRS) koji je imao sjedište u Srbiji i podružnice u raznim krajevima Jugoslavije, nezavisnost i neutralnost od bilo koje

partije, proletersku demokraciju i demokratski centralizam. O pripadnosti međunarodnom sindikalnom pokretu imao je odlučiti kongres sazvan na osnovi proporcije izbora delegata. Ipak, ni taj kompromisni prijedlog socijalisti nisu htjeli prihvatiti: uvjetovali su ujedinjenje pristupanjem Amsterdamskoj sindikalnoj internacionali koju su vodili evropski socijalisti, svojom većinom u centralnim forumima novog, ujedinjenoga sindikalnog pokreta. Iz toga je dalje slijedilo odbijanje zajedničkih akcija socijalističkih, reformističkih sindikata s organizacijama Nezavisnih sindikata. Socijalisti su zajedno s četiri isključena člana Izvršnog odbora Nezavisnih sindikata formirali u listopadu 1925. godine Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije (URSSJ), koji je zapravo bio Glavni radnički savez s novim imenom. URSSJ-u su se priključili i socijalisti iz Hrvatske, tj. Opći radnički savez, a »neutralni« su ostali Savez grafičkih radnika Jugoslavije i Savez bankovnih, osiguravajućih, industrijskih i trgovačkih činovnika Jugoslavije (SBOTIČ). Sve to govori kako je sindikalni pokret u vrijeme kad se Josip Broz ponovo aktivno uključio u sindikalni rad bio razjedinjen, politički heterogen, rascjepkan, pa prema tome i nedovoljno efikasan, što je slabilo udarnu snagu radničke klase u cjelini. Uz socijalističke, reformističke sindikate tom nejedinstvu pridonosi i Hrvatski radnički savez (HRS), ekspozitura Hrvatske seljačke stranke u radničkoj klasi, koji također odbija svaku suradnju s komunistima i Nezavisnim sindikatima uopće. To su bili ujedno i problemi s kojima se suočio i morao suočiti strasni revolucionar, čovjek koji je cijelog sebe posvetio interesima radničke klase, izvrstan organizator — kakav je bio Josip Broz.¹²

Zahvaljujući njegovu radu u podružnici Saveza radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije u kraljevičkom brodogradilištu na početku 1926. godine, izabrani su radnički povjerenici, a među njima i Josip Broz. Josip Broz daje tada inicijativu, kao sekretar sindikalne podružnice, kao sekretar organizacije KPJ, te kao radnički povjerenik, da se u brodogradilištu proslavi 1. maj 1926. godine. Kako je i te godine, kao i u vremenu nakon Obznane, a također i kasnije, proslava Prvog maja bila zabranjena na području Hrvatske i Slavonije (u koju je administrativnu jedinicu ulazilo i Hrvatsko primorje, dakle i Kraljevica), proslava je u Kraljevici organizirana tako što je uoči Prvog maja priređena radnička zabava, a zatim na sam dan praznika provedena potpuna obustava rada. U to je vrijeme Broz i jedan od glavnih organizatora proučavanja marksističke literature u Kraljevici, kamo je prenio svoju biblioteku, pa soba u kojoj radi i stanuje postaje svojevrsnom radničkom čitaonicom. On prikuplja članarinu i za list *Organizovani radnik*, glasilo Nezavisnih sindikata, u kojemu će uskoro objaviti i svoje prve članke.¹³

Na početku lipnja 1926. godine Broz prisustvuje i aktivno sudjeluje na sastancima radničkih povjerenika i zborovima radnika na kojima predstavnicima Radničke komore — koju su od njezina osnutka 1922. godine u

¹² Vidi bilj. 1.

¹³ List *Organizovani radnik* izlazio je u Zagrebu od 1921. do 1929. najprije pod naslovom *Štampa*, zatim kao *Radnička štampa*, a od siječnja 1924. godine izlazi kao *Organizovani radnik*. Beogradski *Organizovani radnik* izlazio je od 1921. do 1929. godine.

svojim rukama imali socijaldemokrati — socijalisti pokušavaju nagovoriti radnike da se učlane u socijalistički, reformistički Savez metalških radnika Jugoslavije iz sastava URSSJ-a. To radnici pod vodstvom svog sekretara odbijaju i ostaju vjerni SRMI i OJ-u, odnosno Nezavisnim sindikatima. Na inicijativu partijske organizacije, podružnica SRMI i OJ-a, zatim, organizira dvosatni protestni štrajk zbog zakidanja radničkih nadnica i njihova neisplaćivanja. Broz tada govori na mitingu u Odjeljenju za krivljenje brodskih rebara i iznosi činjenice koje ne samo ocrtavaju težak položaj radnika u brodogradilištu nego i konstatira razloge zbog kojih je takva situacija. Dvosatni štrajk ima potpun uspjeh: u njemu su sudjelovali svi radnici, a uprava brodogradilišta morala je isplatiti zaostale nadnice. Međutim, nakon te isplate, uprava brodogradilišta nastavlja istom praksom. Zato Josip Broz upućuje pismo Centralnoj upravi SRMI i OJ-a u Beograd sa zahtjevom da Savez putem Inspekcije rada ishodi od Ministarstva vojske i mornarice, jer je brodogradilište bilo u državnim rukama, redovito isplaćivanje radničkih nadnica.¹⁴ Broz se obraća i radničkoj javnosti člankom »Kako se upropašćuje narodna imovina«, objavljenim u beogradskom *Organizovanom radniku*, u kojem ukazuje na stanje u brodogradilištu, ali i na uzroke tom teškom položaju radnika. Ponavlja to i u članku »Iz brodogradilišta u Kraljevici«, tiskanom nekoliko dana kasnije u zagrebačkom *Organizovanom radniku*. Već u ta dva članka posvjedočuje svoje uvjerenje a ono je nastalo iz dobra poznavanja raspoloženja radnika i njihovih potreba, da je jedini put za rješenje teškoća borba za vlastite interese, jedinstvo svih radnika u toj borbi, čvrsta organizacija kao uvjet uspjeha. To uvjerenje isticali su sindikalni i partijski funkcionari i prije, ali sada to čini čovjek koji ne samo da zna u čemu je problem nego je i kadar da se izbori za njegovo rješenje dosljedno, sistematski, okupljajući oko sebe suborce, koji su se isto kao i on opredijelili za klasnu borbu, za marksističko sagledavanje činjenica, za put Komunističke partije.¹⁵

I, doista, gotovo odmah na djelu pokazuje čvrstinu svog opredjeljenja. Kako uprava brodogradilišta nije ni poslije sedam tjedana isplatila nadnice, na inicijativu partijske organizacije i podružnice SRMI i OJ-a sazvan je sastanak svih radnika brodogradilišta na kojem su jednoglasno zaključili da počnu sa štrajkom. Izabran je i štrajkaški odbor. Među njegovim članovima bio je i Josip Broz. Istog dana, tj. 24. kolovoza 1926. godine, započeo je štrajk 136 radnika na doku. U toku njegova trajanja, Broz odlazi u Zagreb kako bi obavijestio Pokrajinsku upravu SRMI i OJ-a o štrajku i njegovim uzrocima. Upoznaje zatim i radničku javnost s početkom, tokom i završetkom štrajka u tri članka objavljena u *Organizovanom radniku*: »Štrajk u kraljevičkom brodogradilištu« 2. rujna 1926. godine u beogradskom izdanju, te »Završen štrajk u kraljevičkom brodogradilištu« 16. rujna 1926, kao i u zagrebačkom izdanju 16. rujna

¹⁴ Usp. o tome *M. Sobolevski*, Sindikalna djelatnost Josipa Broza u kraljevičkom brodogradilištu 1925–1926. godine, Tito, radnička klasa i sindikati, n. dj., 190–198. Sobolevski navodi da je J. Broz napisao članak »Proslava 1. maja u Kraljevici«, objavljen u *Organizovanom radniku*, 13. V 1926, što bi onda bio njegov prvi objavljeni članak.

¹⁵ Isto; *J. Broz Tito*, Sabrana djela, knj. 1, 5–9.

1926. godine »Završen štrajk u Kraljevici«.¹⁶ Svi ti članci govore o ponašanju poslodavaca prema radnicima, o nužnosti sindikalne organizacije, o držanju socijalista, socijaldemokrata iz URSSJ-a prema štrajku i Nezavisnim sindikatima (jer su činovnici u brodogradilištu organizirani u URSSJ-u odbili da sudjeluju u štrajku zajedno s radnicima), o potrebi radničkog jedinstva, o uspjehu radničke borbe. Štrajk je završen 8. rujna 1926. godine nakon što su radnički povjerenici na čelu s Brozom poslije pregovora s poslodavcima potpisali u Sušaku ugovor o isplaćivanju dvotjednih radničkih zarada odmah nakon završetka štrajka i početka posla (dogovoreno je da se s poslom započne 9. rujna 1926. godine). Ostale zaostatke uprava se poduzeća obvezala isplatiti čim naplati neke tekuće poslove. Uz te odredbe postignut je i kolektivni ugovor kojim su regulirani radni uvjeti, a posebno radno vrijeme. Sve postignuto izloženo je na zboru radnika održanom odmah nakon završetka štrajka. Upornost, borbenost i sposobnost sekretara podružnice SRMI i OJ-a, partijskog sekretara Josipa Broza, ali i svih ostalih radnika donijeli su rezultate. Potvrdilo se uvjerenje da jedino jedinstveni, borbeni, dobro organizirani radnici mogu uspjeti u borbi s poslodavcima. Bio je to primjer za brodogradilište, Kraljevicu, Hrvatsko primorje, ali i za sve ostale radnike. Na djelu se dokazalo uvjerenje i opredjeljenje.

Međutim, Broz je otpušten s posla 2. listopada 1926, zbog svog djelovanja u sindikalnom organiziranju radnika i zbog uspješno, za radnike, provedenog štrajka. Opet se našao, kao i mnogi ostali radnici širom Jugoslavije, jer je nezaposlenost u to vrijeme bila jedno od najgorih zala koja su pogađala radničku klasu, u potrazi za poslom. Odlazi u Zagreb, ali ni tu nije našao odmah posao. Nije ni imao mnogo izgleda da se zaposli, pa oko sredine listopada 1926. odlučuje da prihvati poziv nekih funkcionara iz centrale SRMI i OJ-a da dođe u Beograd. Ni tu se nije odmah zaposlio, ali je uvidio namjere tih funkcionara koji su pripadali desnoj frakciji i nastojali pridobiti Broza za svoja gledišta i tako odvojiti od pokreta u kojem je on već izrastao u poznatog borca, afirmiranog rukovodioca i omiljenog radničkog vođu. I oni su također uvidjeli, jer je Broz u potrazi za poslom, ali i u nastojanju da uvijek bude u toku s onim što se događalo u sindikatima, često dolazio u prostorije SRMI i OJ-a, da je to čovjek koji ima sasvim određeno mišljenje o postojanju frakcija, koji se zalaže za istinsko jedinstvo pokreta i za dobru organiziranost partijskog i sindikalnog rada. Zato oni i oklijevaju da mu nađu prikladan posao, i tek potkraj prosinca 1926. predlažu mu da se zaposli u Smederevskoj Palanci i tamo pomogne organiziranje radnika, kako bi ga tako udaljili od centrale SRMI i OJ-a. Za to vrijeme Broz se samoinicijativno zaposlio na građevinama, a slobodno vrijeme, kao izvanredni slušalac, iskorištava za posjećivanja predavanja u Sindikalnoj školi, koja je počela s radom 9. studenog 1926. godine.

U Smederevskoj se Palanci zapošljava kao alatničar u tvornici za popravak vagona »Jasenica A. D.«. U toku svoga boravka u Palanci i u tvornici vagona, tj. od siječnja do kraja ožujka 1927. godine, Broz posvećuje veliku pažnju organiziranju radnika. Zahvaljujući njemu, u tvornici je osnovana organizacija KPJ, a oživljen je i rad podružnice

¹⁶ Isto, 10–14.

SRMI i OJ-a. Joza Brozović, kako su Broza zvali radnici, ubrzo stječe njihovo povjerenje i oni ga oko sredine veljače 1927. godine biraju za radničkog povjerenika. Od tada sve do druge polovice ožujka te godine, kad je otpušten iz tvornice kao »opasan komunist i agitator«, Broz energično zastupa radničke interese pred upravom tvornice, govori radnicima o potrebi organizacije i o tome kako je nužno da ona bude efikasna.¹⁷ Piše o položaju radnika u toj tvornici u zagrebačkom *Organizovanom radniku* članak s naslovom »Iz Smederevske Palanke«.¹⁸ I ovdje njegov rad nije sveden samo na registriranje, konstatiranje stanja, već nastoji svim snagama da organizira radničku borbu, da je usmjeri u tokove komunističkog pokreta, jer mu je jasno da samo organiziranom klasnom borbom i jedinstvenom akcijom svih radnika može i mora doći do promjene radničkog položaja, do ostvarenja njihovih zahtjeva.

Potkraj ožujka 1927. godine, nakon nekoliko dana provedenih u Beogradu i nakon što je odustao da se zaposli u Kumanovu u Makedoniji — kamo su ga desničari iz SRMI i OJ-a poslali da nađe posao i da ga, vjerojatno, udalje od centrale i od radnika u Beogradu — vraća se ponovo u Zagreb. Sada je Broz prekaljeni radnički borac, izvrstan organizator, sposoban rukovodilac i sindikalni i partijski. U neprestanoj borbi za promjenu položaja radničke klase, zajedno s ostalim svojim suborcima, on u Zagrebu, u toku 1927. i 1928. godine, ne samo da afirmira sindikalnu i partijsku organizaciju nego i otvara nove puteve za jačanje komunističkog pokreta u cjelini. Dakle ne radi sada više samo u krugu jedne tvornice ili manjeg mjesta, ne ograničava svoju djelatnost ni samo na Zagreb već nastoji organizirati radničku borbu širom Hrvatske, pa i Jugoslavije. Već na početku travnja 1927. godine izabran je za sekretara zagrebačke podružnice SRMI i OJ-a i odmah izrađuje njezin plan rada. Jedna je od prvih njegovih akcija izvještaj objavljen u zagrebačkom *Organizovanom radniku*, 5. svibnja 1927. godine, o zabrani konferencije metalaca. Iz članka se vidi da Broz ne misli samo na uske, strukovne interese metalčkih radnika nego naglašava nužnost klasne borbe posredstvom Nezavisnih sindikata koje buržoazija nastoji na razne načine onemogućiti.¹⁹ Sudjeluje i na prvomajskom zboru više od 4000 radnika u kinu »Olimp« gdje je o klasnoj borbi govorio Ivan Krndelj, jedan od istaknutih sindikalnih i partijskih funkcionara, jedan od Brozovih suboraca.²⁰ Na početku svibnja 1927. zapošljava se u »Umjetnoj i građevnoj bravariji Dragutin Hamel«, ali nakon desetak dana, zbog sukoba s poslovođom zato što je htio organizirati radnike i zbog svojih funkcija na koje je izabran, napušta taj posao. Još u toku travnja 1927. godine kooptiran je za člana Mjesnog komiteta KPJ za Zagreb, a 16. svibnja 1927. izabran je za člana Izvršnog odbora Mjesnog radničkog sindikalnog vijeća Nezavisnih sindikata za Zagreb. Potkraj svibnja iste godine preuzima i dužnost sekretara Pokrajinske uprave SRMI i OJ-a za Hrvatsku i Sla-

¹⁷ Usp. U. Vujošević, Metalac Josip Broz na radu u Smederevskoj Palanci, Tito, radnička klasa, n. dj., 199–204.

¹⁸ J. Broz Tito, Sabrana djela, knj. 1, 15/16.

¹⁹ Isto, 17. Članak ima naslov »Zabrana konferencije metalaca«. Funkciju sekretara podružnice obavljao je do 30. listopada 1927.

²⁰ I. Krndelj, n. dj., 86–90.

voniju.²¹ Preuzimanje tih funkcija nije promijenilo ništa u revolucionarnom radu Josipa Broza — štoviše od tada on je još uporniji borac za radničke klasne interese, a borbu koju organizira usmjerava na okupljanje svih radnika i onih koji su članovi sindikata i onih koji to nisu, pa čak i onih koji su u drugim sindikalnim organizacijama — od socijalističkih, reformističkih do Hrvatskog radničkog saveza ili klerikalnih sindikata. U tome nailazi na otpor desničarskog vodstva Nezavisnih sindikata, a protiv borbe su koju organizira, dakako, i socijalisti i sve druge snage u radničkom, sindikalnom i političkom pokretu. To ga ne obeshrabruje, uvijek nastoji pronaći rješenja za istinsku, beskompromisnu borbu protiv svih onih koji kočé ili ugušuju borbu za radničke klasne interese. Kako je to bilo u praksi, ima dovoljno primjera. Njegove funkcije u Nezavisnim sindikatima nisu bile po volji desničarskom vodstvu u tim sindikatima, pa su najprije odugovlačili imenovanje za sekretara Pokrajinskog odbora SRMI i OJ-a i time mu uskratili plaću. Zato su metalski radnici Zagreba, organizirani u SRMI i OJ-u, sami prikupili plaću za svog sekretara, uplaćujući po dva dinara mjesečno za njegovu plaću od 2000 dinara.

Brozova se djelatnost ne sviđa ni ljevici, jer se ona, izolirana od masa, ne slaže s tim njegovim radom. Jedino su uz njega njegovi drugovi, njegovi suborci, radnici kao što je i on, jedan od onih koji ne zaboravlja da je radnik i da se bori za ostvarenje radničkih interesa, ne zaboravlja odakle je došao i kamo ide. U toku 1927. sudjeluje u pripremama kongresa Nezavisnih sindikata, što je održan u lipnju te godine, boreći se i protiv ljevice i protiv desnice, a za jedinstvo Nezavisnih sindikata i na riječima i na djelu. Istupa na raznim skupovima i zastupa jedinstvo radničke klase, kao i jedinstvo najmasovnijih radničkih organizacija — Nezavisnih sindikata. Njegova gledišta i beskompromisno opredjeljenje dolaze do izražaja to više što je izabran na Trećem kongresu SRMI i OJ-a, održanom 10. do 11. lipnja 1927. u Beogradu, za člana centralne uprave toga Saveza, a u lipnju, odnosno kolovozu iste godine za člana Pokrajinske uprave Nezavisnih sindikata za područje Hrvatske i Slavonije, odnosno člana Izvršnog odbora te uprave.²² Na samom kongresu Nezavisnih sindikata nije sudjelovao, ali je pratio njegov rad, vjerojatno donekle zadovoljan što su tu osuđene frakcijske borbe, kako je to službeno bilo izraženo.²³ No, Broz i njegovi drugovi, što će pokazati događaji što su slijedili, nisu bili samo za deklaraciju o jedinstvu Nezavisnih sindikata i o osudi svakog frakcionašenja, nego su se aktivno opredijelili da na djelu provedu jedinstvo Nezavisnih sindikata, pa prema tome spriječe frakcionašenje i koterije i da na tom jedinstvu grade jedinstvo sindikalnog pokreta u cjelini.

Međutim, oko sredine srpnja 1927. godine, nepunih mjesec danas poslije održanog kongresa Nezavisnih sindikata, Broz je uhapšen zbog svog

²¹ *J. Broz Tito*, Sabrana djela, knj. 1, 280–281. Funkciju sekretara SRMIOJ-a obavljao je do početka kolovoza 1927, kad je uhapšen, a zatim opet, od studenog 1927. godine sve do hapšenja 1. kolovoza 1928. godine.

²² Isto, 284.

²³ Vidi bilj. 1.

djelovanja u Kraljevići.²⁴ U zatvoru je ostao sve do kraja kolovoza te godine — kad je pušten uvjetno do početka suđenja. To ga hapšenje i zatvor privremeno prekidaju u radu, ali ne smanjuju njegovu spremnost da odmah nakon izlaska iz zatvora intenzivno nastavi tamo gdje je započeo. To je vidljivo u nizu primjera. Neposredno prije hapšenja, a zatim u toku rujna i listopada 1927. godine, objavljuje nekoliko članaka o položaju metalskih radnika i o nužnosti dobre organizacije i radničkog jedinstva, pa tako povezuje svoj rad na sindikalnom organiziranju radnika s propagandom komunističkih ideja, uvijek tako da je to razumljivo i prihvatljivo svakom radniku. Piše u zagrebačkom *Organizovanom radniku* članke: »Tko je neprijatelj metalaca« (7. srpnja 1927), »Položaj bravarskih radnika« (14. VII 1927), »Postupak jednog bravarskog obrtnika prema radnicima« (29. IX 1927), »'Bata' pred štrajkom« (6. listopada 1927), »Iz Saveza radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije« (također 6. listopada 1927), »Štrajk kod 'Bate'« (13. listopada 1927).²⁵ Svi ti članci govore ne samo o uzrocima nepovoljnog položaja radnika metalaca i radnika uopće, tj. o eksploatatorskom buržoaskom sistemu, koji je i izravno uperen protiv radničkih interesa, nego i izlazu iz te situacije, tj. o borbi koju vodi radnička klasa posredstvom sindikalnih organizacija, među ostalim, a za tu je borbu nužna jedinstvena, čvrsta organizacija i jedinstvo radnika bilo da su organizirani u Nezavisnim sindikatima ili u ostalim sindikatima, bilo da su neorganizirani.²⁶

Potkraj rujna 1927. godine Broz preuzima dužnost sekretara Centralne uprave Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika industrije i obrta Jugoslavije (SKPRI i OJ) sa sjedištem u Zagrebu — umjesto uhapšenog Blagoja Parovića, također poznatog sindikalnog i partijskog funkcionara.²⁷ U isto vrijeme postaje i sekretarom komunističke frakcije, tj. organizacije KPJ u tom sindikatu, čiji su članovi, dakako, bili i oni koji nisu bili pripadnici KPJ. I tu, kao i na dužnosti sekretara Oblasnog sekretarijata za Hrvatsku i Slavoniju Saveza radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije, vodio je računa o organiziranju i okupljanju radnika u sindi-

²⁴ Usp. *M. Sobolevski*, Ogulinski proces Josipu Brozu 1927, Ogulin 1968; *isti*, Ogulinski proces Josipu Brozu, Zagreb 1976; *isti*, Revolucionarni rad Josipa Broza u Kraljevići i Ogulinski proces, zbornik *Tito - Istra - Hrvatsko primorje - Gorski kotar*, Rijeka 1977; *isti*, Ogulinski proces 1927. Josipu Brozu i grupi komunista i simpatizera KPJ iz Hrvatskog primorja, zbornik *Radnički pokret Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre 1919-1941*, Rijeka 1970, 613-626; *A. Antić - M. Sobolevski*, *Tito u Kraljevići i Ogulinu*, Ogulin 1972; *P. Strčić*, *Tito u Primorju između dva rata*, *Istra* 4/1977; *P. Damjanović*, *Tito pred temama istorije*, Beograd 1977; *P. Gregorić*, *Moj partijski rad u Kraljevići*, zbornik *Radnički pokret Hrvatskog primorja*, n. dj., 133-136; *V. Antić*, *Radnički pokret u Kraljevići i udio Paje Gregorića i Josipa Broza*, na i. mj., 589-611.

²⁵ *J. Broz Tito*, n. dj., 20-23, 26-27, 29-32.

²⁶ U to vrijeme piše i o značenju radničke štampe u klasnoj borbi kao važnom sredstvu agitacije za okupljanje i organiziranje radnika. To je tekst s naslovom »Štampano kao agitaciono sredstvo u radničkom pokretu« (*J. Broz Tito*, *Sabrana djela*, n. dj., 18). Na zahtjev Radničke komore Zagreb izvještava 7. lipnja 1927. godine o kretanju radničkih nadnica (na i. mj., 19), a piše i *Burzi rada u Zagrebu o početku štrajka kod »Bate«* (na i. mj., 20). Sve to govori o Brozu kao aktivnom sindikalnom funkcionaru koji ne zanemaruje ništa u svom poslu.

²⁷ O B. Paroviću usp. *Blagoje Parović*, *Izabrani spisi*, Beograd, knj. I, 1976, knj. II i III, 1978.

katu, o njihovu položaju i borbi, što sve govori o njegovoj predanosti borbi radničke klase za promjenu društvenog sistema. Zajedno s tim dužnostima Broz u to vrijeme poduzima i jednu akciju, koja, može se reći, označava početak njegove intenzivne borbe za jedinstvo unutar komunističkog pokreta, borbe protiv svih frakcija i koterija, a za jedinstvo interesa radničke klase i njezina pokreta.

Uz pomoć svojih drugova, sindikalnih i partijskih funkcionara iz Zagreba, Đure Đakovića²⁸, Ivana Krndelja, Blagoja Parovića, Blaža Valjina, Viktora Koleše, Dragutina Sailija, Josipa Kraša, Adama Weiganda, Anke Butorac, Barice Debeljak, Anke Gržetić i ostalih.²⁹ Broz tada počinje raditi na aktiviranju antifrakcijskih snaga i u sindikalnom, a zatim i u partijskom pokretu. To je prirodan tok njegove borbe i pripadanja pokretu, ali ne odgovara pripadnicima frakcija. Najočitiije je to došlo do izražaja na plenarnoj sjednici Mjesnog radničkog sindikalnog vijeća Nezavisnih sindikata za Zagreb, održanoj 17. listopada 1927, kad se taj forum, u ime zagrebačkih radnika, pridružio odluci beogradskog proletarijata donesenoj svega nekoliko dana ranije i odlučno izjasnio protiv namjera desnice u vrhovima Nezavisnih sindikata što je htjela razdvojiti sindikalni pokret u Hrvatskoj i Slavoniji na dva dijela: jedan sa sjedištem u Zagrebu, a drugi u Osijeku. Namjere desnice bile su u očitoj suprotnosti s odlukama kongresa Nezavisnih sindikata, na kojem su afirmirane ideje o proleterskoj demokraciji i demokratskom centralizmu u sindikatima, kao i da savezi u sastavu Nezavisnih sindikata, ovisno o svojoj snazi u pojedinoj pokrajini, imaju pravo na autonomiju u odlukama. Desničari su u tome imali malu podršku — za njihove namjere izjasnili su se samo neki desničari u Osijeku, dok su radnici u Zagrebu, samom Osijeku, kao i u Beogradu, bili daleko od tih koterijaških kombinacija. Odluka Mjesnog međustrukovnog vijeća Nezavisnih sindikata za Zagreb, a u njezinu sastavljanju imao je veliku ulogu sam Broz, potvrdila je antifrakcionaško raspoloženje zagrebačkih radnika, ali i svih ostalih, i onemogućila akciju desnice. Bio je to, dakako uz mnoge akcije što ih je Broz u to vrijeme inicirao i vodio, svojevrstan početak njegove antifrakcijske borbe. Kulminacija takva njegovog rada je Osma mjesna partijska konferencija zagrebačkih komunista održana u veljači 1928. godine, kad je ponovo najoštrije osuđeno svako frakcionašenje i koterija-

²⁸ O Đ. Đakoviću vidi Đuro Đaković, život i djelo, grada za monografiju, Slavonski Brod 1979; O njemu je pisao i J. Broz Tito, Sabrana djela, knj. 4, 125–129.

²⁹ Blaž Valjin, dugogodišnji istaknuti sindikalni i partijski radnik u Zagrebu i Hrvatskoj; Viktor Koleša, jedan od osnivača komunističkog pokreta u Sloveniji i dugogodišnji sindikalni i partijski radnik u Zagrebu. U toku 1929–1930. bio i član Politburoa CK KPJ; Dragutin Saili, također jedan od istaknutih pripadnika komunističkog pokreta u Zagrebu; Josip Kraš, istaknuti sindikalni radnik i funkcionar, tehnički urednik lista *Borba*, bio je član CK KPH i CK KPJ; Adam Weigand, također jedan od istaknutih sindikalnih aktivista, poginuo u sukobu s policijom 1934. godine — o čemu je Josip Broz napisao u *Proleteru*, organu CK KPJ, u srpnju 1934. godine, članak »Ubijstvo druga Weiganda« (J. Broz Tito, Sabrana djela, knj. 2, 12 i 13); Anka Butorac, tada tekstilna radnica, kasnije član CK KPH; Barica Debeljak, sindikalna aktivistkinja, kao i Anka Gržetić. A. Butorac, B. Debeljak, A. Gržetić, Ivan Krndelj, te Zora Nikolić bili su zajedno s Brozom članovi Komisije za rad među ženama izabrani na plenumu MRSVJ-a 17. X 1927. godine. O. D. Sailiju, J. Krašu, A. Butorac, narodnim herojima Jugoslavije, vidi više u Zborniku narodnih heroja Jugoslavije, knj. I i II, Beograd 1978.

šenje i kad je, što se tiče rada sindikata, potvrđena odluka kongresa Nezavisnih sindikata i Mjesnog radničkog sindikalnog vijeća za Zagreb iz listopada 1927: sindikati imaju također biti organizirani na principima proleterske demokracije i demokratskog centralizma kako bi što uspješnije mogli predvoditi u ekonomskoj borbi radničke klase.^{29a}

Broz je u to vrijeme (usprkos suđenju u Ogulinu zbog rada u Kraljevcu što je održano od 25. do 28. listopada 1927, kad je osuđen na sedam mjeseci zatvora, ali osuda nije bila odmah pravomoćna) aktivan neposredno u organiziranju radnika u sindikatima, ne samo u Zagrebu nego i izvan njega. On rukovodi štrajkom u tvornici cipela »Bata« u Zagrebu, kao funkcionar Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika industrije i obrta Jugoslavije (o čemu je izvijestio radničku javnost spomenutim člankom u *Organizovanom radniku*). U toku listopada 1927. godine odlazi u Koprivnicu da bi organizirao radnike tvornice »Danica«.³⁰ Zatim, kao sindikalni funkcionar, ali uvijek kao suborac i drug, obilazi mnoge zagrebačke tvornice da bi neposredno upoznao probleme radnika i da bi što bolje organizirao njihovu borbu. Tako odlazi u radionicu »Brass«, u radionicu državnih željeznica, ortopedijsku radionicu, vojnu radionicu i o svemu tome piše članke u zagrebačkom *Organizovanom radniku*: »Iz radionice 'Bras', Medulićeva ulica 10«, »Iz radionice državnih željeznica u Zagrebu«, »Iz ortopedijske radionice u Zagrebu«, »Iz vojne radionice«, i »Iz Koprivnice« (svi su članci objavljeni 3. studenog 1927. godine).³¹ Tada upućuje i pismo općinskom poglavarstvu u Vrbovcu sa zahtjevom da dozvoli rad podružnice Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika.³² Nije aktivan samo među metalcima već i među kožarcima, ali i među svim ostalim radnicima.³³ Ne zanima ga samo neposredna borba, mali sitni rad, kako će to kasnije izraziti, nego razmišlja i o organiziranju takvog sindikalnog rada koji će donijeti rezultate za sve radnike. U prilog toj tvrdnji govori i njegovo sudjelovanje, zajedno s Đurom Đakovićem, na plenarnoj sjednici Centralne uprave Saveza radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije u Beogradu, 20. studenog 1927, na kojoj je usvojen zahtjev Oblasnog odbora SRMI i OJ-a iz Zagreba da vodstvo Nezavisnih sindikata prestane s polemikom s Pokrajinskom upravom Nezavisnih sindikata za Hrvatsku i Slavoniju — što je bila nastavak pokušaja desnice da ovlada pokretom u Hrvatskoj. Vidljivo je to i iz izvještaja o radu Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika za plenarnu sjednicu 11. prosinca 1927. godine, kao i u izvještaju komunističke frakcije u tom savezu o plenumu upućenom 13. prosinca 1927. Crvenoj sin-

^{29a} Usp. G. Vlajčić, Osmo konferencija zagrebačkih komunista, Zagreb 1976; Osmo konferencija zagrebačkih komunista i razvoj KPJ – SKJ kao moderne partije radničke klase, Zagreb 1978; J. Broz Tito, Sabrana djela, knj. 1, 74–89.

³⁰ Usp. M. Kolar-Dimitrijević, Angažiranje Josipa Broza na sindikalnom organiziranju radničke klase Koprivnice 1927. i 1928. godine, zbornik Tito i radnička klasa, n. dj., 205–216.

³¹ J. Broz Tito, n. dj., 34–43.

³² Isto, 44.

³³ Vodi brigu ne samo o radnicima nego i o organizaciji sindikata pa, npr., piše pisma podružnici SKPRJ-a za Zagreb da plati kvotu Mjesnom radničkom sindikalnom vijeću za Zagreb kako bi ono moglo nesmetano raditi (na i. m.), 33, te 44).

dikalnoj internacionali.³⁴ Broz u to vrijeme, dakle, sve više povezuje neposredan rad s radnicima za sindikalnu organizaciju i za vođenje ekonomske borbe s ciljevima stvaranja takvog pokreta koji će obuhvatiti sve radnike i voditi jedinstvenu borbu.

Odmah od početka 1928. godine Brozova je aktivnost sve intenzivnija. On stiže svuda: i da organizira štrajkove, manifestacije i demonstracije, i da iznosi radničke probleme, probleme sindikalnog organiziranja u radničkoj štampi, i da radi na jačanju sindikalnih organizacija, a istodobno je izuzetno aktivan u ilegalnom partijskom radu. Sve češće odlazi i izvan Zagreba — u Karlovac, Slavonsku Požegu, Đurđenovac i Koprivnicu, gdje također radi na organiziranju sindikata i radničke borbe uopće. Pokreće tada i pitanje mladih radnika, pitanje nezaposlenih, odnosno njihova organiziranja, kao i nužnost organiziranja i okupljanja žena-radnica, čime također pokazuje sveobuhvatnost svojih opredjeljenja za interese radničke klase, za uspješnost u njezinoj borbi s buržoazijom.³⁵ Naime, sva su pitanja o kojima Broz vodi računa ili koja pokreće aktualni i akutni problemi, ne samo okupljanja radnika pojedine struke, ili u pojedinoj tvornici, nego su to istodobno i strateški ciljevi pokreta u cjelini. On točno zna da bez uspješne sindikalne organiziranosti, jer su sindikati masovne organizacije i zato najpogodniji za okupljanje masa radnika, ne može biti ni uspješne klasne borbe u cjelini, ni efikasnosti klase kao klase.

Za tu njegovu djelatnost osobito je značajna 1928. godina kad pokazuje sve osobine zrelog, strasnog radničkog borca, koji ne samo da vidi sadašnjost nego svojom djelatnošću utire put za budućnost. Već na početku siječnja 1928. godine, u ime Saveza radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije, Broz rukovodi štrajkom metalnih radnika u tvornici »Sila«. Štrajk je ugušen silom kad su radnici optuženi da su ubili jednog štrajkolomca, ali je Broz u člancima u *Organizovanom radniku* i *Borbi* otvoreno iznio uzroke tome i time pokazao vlastitu hrabrost i hrabrost svih radnika tvornice »Sila«. To su članci: »Štrajk kovinara kod 'Sile' u Zagrebu« (12. siječanj 1928) i »Policija u službi poslodavaca« (19. siječanj 1928) i u *Organizovanom radniku* i *Borbi* »'Glavnjača' u Zagrebu« (20. siječanj 1928).³⁶ Zatim u toku travnja 1928. godine sudjeluje u pregovorima za završetak štrajka u tvornici »Aleks Podvinec« u Karlovcu, gdje se ističe svojom borbenošću za interese radnika. O tome također izvještava radničku javnost u *Organizovanom radniku* člankom »Štrajk

³⁴ J. Broz Tito, n. dj., str. 46–57, 68–71. To su »Pregled rada Izvršnog odbora Centralne uprave SKPRI i OJ od III kongresa, 5. juna, do sjednice saveznog plenuma, 11. decembra 1927« i »Izvještaj sa plenuma kožaraca«, te »Izvještaj SKPRI i OJ za IV kongres Crvene sindikalne internacionale u Moskvi«.

³⁵ O tome svjedoči njegovo pismo podružnici SKPRI i OJ u Zagrebu od 30. prosinca 1927, kad poziva upravu da agitira među mladim radnicima da dođu na konferenciju koja će se održati 1. siječnja 1928. godine na kojoj će se raspraviti pitanja mladih, a posebno neorganiziranih radnika (na i. mj., 68). Slično, ali sada o organiziranju žena govori u pismu podružnici SRMI i OJ-a, 14. veljače 1928. Uz to upozorava i na to da sve što se događa u organizaciji sindikata treba da bude u znaku njihove klasne opredijeljenosti i visoke proleterske svijesti. Brozova nastojanja vidljiva su i iz pisma »Akcionom odboru besposlenih radnika«, kojim ih poziva na predavanje (na i. mj., 64–65 i 67).

³⁶ Isto, 59–63.

kožaraca u tvornici 'Podvinec' u Karlovcu« (1. svibanj 1928).³⁷ Sudjeluje i u pripremama štrajka u »Našičkoj d. d.« u Đurđenovcu, a također i u pripremi tarifnog pokreta u tvornici »Danica« u Koprivnici. Vodi i druge sindikalne akcije, prvenstveno one u vezi s biranjem radničkih povjerenika: u Državnoj ortopedskoj radionici u Zagrebu (10. ožujka 1928), u »Mehaničari d.d.« također u Zagrebu (24. ožujka 1928), u tvornici »Danica« u Koprivnici (u travnju 1928), u bravarskoj radionici »Hamel« u Zagrebu (23. travnja 1928), u tvornici svijeća »Iskra« u Zagrebu (8. lipnja 1928), u bravarskoj radionici Pavla Cernjaka (9. srpnja 1928). Ne zanemaruje ni ostale slične poslove: sudjeluje u pregovorima za povećanje plaća zajedno s radničkim povjerenicima tvornice »Danica« u Koprivnici (srpanj 1928), te u sličnim takvim pregovorima za radnike bravarske radionice »Hamel« (također u srpnju 1928).³⁸ No, sve te njegove aktivnosti ulaze u svakodnevni rad sindikalnog funkcionara. Ipak i njima Broz daje poseban pečat: njegov rad nije rutina, on uvijek i u takvim »malim« akcijama vodi računa o interesu radnika pojedine tvornice ili radionice uklapajući ih u pokret, u borbu za ostvarenje interesa radničke klase u cjelini. Ta njegova aktivnost samo je primjer kako Broz shvaća sindikalni rad i kako mu se posvećuje.

Mnogo su važnije bile njegove ostale aktivnosti u to vrijeme, zato što su jako utjecale na sindikate u Zagrebu, a zatim i šire, u Hrvatskoj. Jedna od tih aktivnosti je njegovo sudjelovanje u radu sindikalnih foruma. U toku 1928. godine Broz mnogo radi u Mjesnom radničkom sindikalnom vijeću (MRSV) Nezavisnih sindikata za Zagreb i uvijek pokreće vitalna pitanja. Takvo je bilo pitanje organiziranja radnica i pokretanje njihove borbe. Na tom planu radi u Komisiji za rad među ženama, osnovanoj na listopadskom plenumu MRSVJ-a 1927, u kojoj inicira održavanje predavanja na temu položaja radnica, jer su žene-radnice u međuratnoj Jugoslaviji i Hrvatskoj bile u mnogo gore položaju od njihovih muških drugova; nepismene, nekvalificirane, bez prava glasa.³⁹ Posebno se brine o njihovu organiziranju i okupljanju u Nezavisnim sindikatima. U povodu 8. marta 1928. godine sudjeluje u sastavljanju teksta za letak s naslovom »Drugarice! Radnice!«, koji je Mjesni komitet KPJ objavio uoči toga međunarodnog praznika žena.⁴⁰ Radi također u MRSV-a na kulturno-prosvjetnom djelovanju sindikata, i to ne samo tako što je agitator radničkih listova i marksističke literature, nego i pisac okružnica upućenih sindikalnim podružnicama da se posvete i tom polju radničkog osposobljavanja za zadatke klasne borbe.⁴¹ Posebno je važna njegova djelatnost na aktiviranju i organiziranju frakcija KPJ u pojedinim sindikatima iz sastava Nezavisnih sindikata, ali i u Savezu grafičkih radnika, Odboru nezaposlenih radnika i među radničkim grad-

³⁷ Isto, 72–73.

³⁸ Isto, Hronologija, 288–298.

³⁹ Usp. J. Kecman, Žene Jugoslavije u radničkom pokretu i ženskim organizacijama 1918–1941, Beograd 1978.

⁴⁰ J. Broz Tito, Sabrana djela, knj. 1, 91–92.

⁴¹ Vidi bilj. 35; u *Organizovanom radniku* objavljen je i poziv Izvršnog odbora MRSV-a, koji je potpisao Broz, da se osnuje umjetnička diletantska grupa u okviru MRSV-a (J. Broz Tito, n. dj., knj. 1, 90).

skim zastupnicima. Na funkciji sekretara Oblasnog odbora SRMI i OJ-a i SKPR i OJ-a često piše izvještaje i okružnice u povodu raznih događaja iz života i rada sindikata, pa i time pokazuje svoju zainteresiranost i sposobnost za rješavanje mnogih aktualnih problema radnika.⁴²

Treba posebno izdvojiti Brozovu djelatnost na organizaciji proslave Prvog maja 1928. godine i generalnog štrajka 22. i 23. lipnja 1928. godine u povodu zabrane rada Nezavisnim sindikatima i hapšenja mnogih sindikalnih funkcionara. I 1928. godine, uostalom kao i ranijih godina, proslavu Prvog maja vlasti nisu dozvolile komunistima, odnosno onima za koje su znali da su pod utjecajem KPJ — Nezavisnim sindikatima. Zagrebačka je policija zabranila održavanje skupštine Nezavisnih sindikata zakazanu 1. maja u kinu »Apolo«, pa je Broz pokrenuo članove Nezavisnih sindikata da odu, okićeni prvomajskim simbolom crvenim karanfilom, na skupštinu koju su socijalisti održavali u kinu »Olimp« i koja je bila legalna. Radnici na čelu s Brozom i ostalim istaknutim komunistima počeli su ometati govornike socijaliste. Policija je intervenirala i uhapšeni su, među ostalima, Broz i Kamilo Horvatin. Nakon toga dolazi do demonstracija na ulicama Zagreba, pa je Prvi maj proslavljen u znaku borbe s policijom i sistemom uopće — kakav su karakter i imale proslave Prvog maja na čelu s komunistima u toku cijelog međuratnog razdoblja. Zbog toga je Broz tada osuđen na 14 dana zatvora.⁴³

Nakon demonstracija 21. lipnja 1928. godine, u kojima je sudjelovalo oko 30.000 demonstranata i u kojima su poginula tri radnika, nekoliko ranjeno i oko 100 uhapšeno, zatvorene su, 22. lipnja 1928. godine, prostorije Nezavisnih sindikata, jer je policiji bilo jasno da su i oni sudjelovali u organizaciji tog protesta radnih slojeva Zagreba zbog ubistva prvaka HSS-a u Narodnoj skupštini. Kao odgovor na to, Josip Broz u letku s naslovom »Drugovi radnici! Drugarice radnice!« pozvao je radničku klasu Zagreba da generalnim štrajkom protestira protiv nezakonitog zatvaranja sindikalnih prostorija i zabrane rada Nezavisnim sindikatima. te hapšenja sindikalnih funkcionara.⁴⁴ Generalni štrajk radnika bio je uspješan, iako nije proveden kao većina takvih radničkih protesta. Izveden je kraćim obustavama rada po svim zagrebačkim tvornicama, prigodnim mitinzima na kojima je odana počast poginulim radnicima, usvajanjem protestnih rezolucija.⁴⁵ Sve je to trajalo nekoliko dana pa je

⁴² Isto, 93–104. Tako piše centrali SRMI i OJ-a 3. IV 1928, 11. IV 1928, 18. IV 1928. i detaljno govori o položaju i problemima metalških radnika u Zagrebu i Koprivnici.

⁴³ Broz je autor prvomajskog proglasa MK KPJ i SKOJ-a za Zagreb, u kojem je pozvao radnike da »Prvog maja demonstriraju svoju vjernost zastavi i parolama svjetske revolucije« (*J. Broz Tito*, n. dj., knj. 1, 105–106). Vidi o demonstracijama bilj. 29a, kao i *J. Cazi*, n. dj., knj. III, 266 i dalje; u *Organizovanom radniku* Broz je u to vrijeme objavio i članak »Metalški radnici grada Zagreba«, u kojem ih poziva na proslavu Prvog maja (na i. mj., 107–108).

⁴⁴ Isto, 117–119.

⁴⁵ Isto, 120–124. Broz je napisao novi letak s naslovom »Radnicima i radnicama Hrvatske i Slavonije«, i to 24. lipnja 1928, u ime Pokrajinskog radničkog sindikalnog odbora, odnosno Nezavisnih sindikata. Istog je dana zajedno s Ladislavom Kordićem, Ivanom Krndeljom, Ivanom Tomanićem i Gabrijelom Kranjcom, funkcionarima PRSO Nezavisnih sindikata za Hrvatsku i Slavoniju, uputio pismo velikom županu u Za-

taj put radnička klasa Zagreba još jednom pokazala da neće ustuknuti pred nasrtajima policije i da je dobro organizirana.

Međutim, Brozova uspješna aktivnost u sindikatima i za sindikate, uz dakako partijsku, za interese radničke klase, za njezino jedinstvo i za jedinstvo komunističkog pokreta, prekinuta je ponovo i sada na dulje vrijeme. Ponovo je uhapšen, 4. kolovoza 1928. godine, i izveden pred sud potkraj 1928. godine u poznatom Bombaškom procesu.⁴⁶ Osuđen je na pet godina robije, kojoj je dodata i kazna zbog rada u Kraljevici. Time je završena prva etapa Brozova djelovanja u sindikatima i za sindikate pod utjecajem KPJ. Prva etapa, tj. vrijeme od studenog 1920. do kolovoza 1928. godine (s prekidom od 1921. do 1925), vrijeme je kad Josip Broz, metalski radnik, u svakodnevnoj političkoj i sindikalnoj borbi izgrađuje sebe, svojim radom pridonosi borbenosti ne samo onih sindikalnih podružnica u kojima neposredno djeluje nego i Nezavisnih sindikata uopće, a time i uspjehu sindikalnog organiziranja i borbe radničke klase u cjelini. Postiže to na mnoge načine: od organiziranja akcija za poboljšanje radnih i materijalnih uvjeta svih radnika do manifestacija i demonstracija koje nedvosmisleno govore o oštini klasnog sukoba i riješenosti radničke klase da se izbori za svoje mjesto, za promjenu svoga društvenog položaja. Pri tome Broz ne zaboravlja ni na agitaciju za klasu, za njezinu borbu, pa su njegovi članci u *Organizovanom radniku*, ili njegovi izvještaji i okružnice dokaz da je riječ o čovjeku koji primjerno povezuje svoje marksističko uvjerenje s praksom, oplemenjujući ga istodobno i utirući tako nove puteve za daljnji rad. U tome Broz uvijek i sistematski vodi računa i veliku brigu o jedinstvu radničkih klasnih interesa, o jedinstvu radničke klase, o takvim sindikatima koji će, organizirani na principima proletherske demokracije i demokratskog centralizma, stajati uz bok ilegalnoj KPJ koja predvodi klasnu borbu. Vrijeme je to revolucionarnog sazrijevanja jednog izuzetnog čovjeka, borca, radnika koji je sve svoje sposobnosti dao pokretu i klasi, nastojeći da KPJ i sindikati postanu vodeća snaga u klasi i u društvu.

II

U drugoj etapi svoga rada, sada uglavnom za sindikate, nakon izdržane robije i povratka u Zagreb, odnosno na područje Hrvatske, Josip Broz, a od kolovoza 1934. godine i Tito, kao jedan od istaknutih rukovodilaca KPJ i od 1937. godine generalni sekretar KPJ, vodi neprekidnu brigu o sindikalnom pokretu u cijeloj Jugoslaviji, iako u prvo vrijeme obraća više neposredne pažnje pokretu u Hrvatskoj i Sloveniji, gdje često boravi. Svjestan je važnosti sindikalnih organizacija, kao masovnog uporišta za radnike i među radnicima u radničkoj klasi, ali i za komunistič-

grebu da omogući otvaranje prostorija Nezavisnih sindikata i pusti na slobodu uhapšene radničke funkcionare.

⁴⁶ O tom procesu usp. *M. Sobolevski*, Bombaški proces Josipu Brozu, Zagreb 1977, gdje je navedena i ostala literatura. Vidi i *J. Broz Tito*, n. dj., knj. 2, Prilozi, str. 91-78.

ki pokret u cjelini. Sada gradi na iskustvu vlastita rada, iskustvu pokreta u cjelini, ali i dalje ostaje borac za nova rješenja koja nameću aktualna zbivanja u sindikalnom pokretu posebno i u društvu uopće, usmjerava sindikate, osobito one pod utjecajem KPJ, u istom pravcu kojim se kreće sama Partija, u pripreme radničke klase za revoluciju, pa time utire i nove puteve sindikalnom organiziranju radničke klase. Zalaže se i bori i dalje za jedinstvo radničke klase i jedinstvo sindikalnih organizacija, za takvo sindikalno organiziranje radnika koje će ne samo biti put za ostvarenje njihovih ekonomskih interesa, nego i način da se masovno okupljeni u njima sliju u tokove pokreta koji predvodi KPJ.⁴⁷

Međutim, sada taj njegov rad za sindikate ima drukčije svojstvo ne samo zato što više ne radi legalno u sindikatima, nego djeluje uglavnom iz duboke ilegalnosti (često i izvan granica Jugoslavije), već i zato što se situacija u sindikalnom pokretu izmijenila. Nakon zabrane rada Nezavisnim sindikatima u siječnju 1929. godine, komunisti i njihovi simpatizeri ostali su bez legalnih sindikalnih organizacija gotovo za sve vrste zaposlenih, jer Savez bankovnih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika (SBOTIČ), u kojem su do tada na području Srbije komunisti ostvarili svoje utjecaje, u većem dijelu Jugoslavije podložan je utjecaju socijalista. Aktivni su socijalistički, reformistički sindikati od Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije (URSSJ) do Općeg radničkog saveza (ORS), te Savez grafičkih radnika Jugoslavije. Zbog toga se komunisti i njihovi simpatizeri u zemlji, mimo direktiva rukovodstva KPJ, koje se našlo u inozemstvu u procijepu između direktiva Kominterne i obavijesti o situaciji u zemlji pa je donijelo odluku da se osnuju ilegalni sindikati, samoinicijativno odlučuju da uđu u te legalne, reformističke sindikate, i to prvenstveno u URSSJ. Taj je proces najprije počeo i imao je najviše uspjeha u Hrvatskoj i Slavoniji (u Dalmaciji su komunisti ušli u ORS, a tek od 1934. godine ulazi u URSSJ), pa kad je u ljeto 1932. godine donesena direktiva da se ulazi u reformističke sindikate ona je bila sankcioniranje situacije u Hrvatskoj. Do povratka Josipa Broza s robije, komunisti i njihovi simpatizeri su se na području Hrvatske i Slavonije uspjeli afirmirati u nizu podružnica i u upravama pojedinih strukovnih saveza URSSJ-a.⁴⁸ Sličan je proces tekao od 1932. godine i u ostalim dijelovima Jugoslavije, iako znatno sporije i sa slabijim rezultatima.⁴⁹ No, i pored uspjeha, komunistima i njihovim simpatizerima ostraju i dalje prepreka socijalisti u vodstvu URSSJ-a koji se svim silama

⁴⁷ O toj fazi njegova rada usp. P. Damjanović, Tito u borbi za izgradnju klasno-borbenog sindikalnog pokreta do 1941. godine, zbornik Tito i radnička klasa, n. dj., 243–254. Tu je obuhvaćena i faza do 1928. godine; B. Janjatović, Josip Broz Tito i sindikalni pokret, n. dj.; I. Jelić, KPH 1937–1941, Zagreb 1972; J. Cazi, S puta reformizma na put klasne borbe. URSSJ i rad komunista u njemu 1929–1943, Zagreb 1977; isti, Na političkoj liniji KPJ. URSSJ i rad komunista u njemu 1935–1940, Zagreb 1978; J. Broz Tito, Borba i razvoj KPJ između dva rata, *Komunist*, 23. V 1977 (Predavanje održano 26. i 27. III 1977. godine polaznicima Političke škole SKJ u Kumrovcu).

⁴⁸ Usp. lit. u bilj. 3.

⁴⁹ Usp. Tito, radnička klasa i sindikati, n. dj. prilozi A. Hadžirovića, Razvoj i rad sindikata u Bosni i Hercegovini od dolaska novog rukovodstva do sloma stare Jugoslavije, J. Bojovića, O sindikalnom organizovanju radnika u Crnoj Gori, M. Todorovskiog, Razvitak sindikalnog pokreta u Makedoniji u periodu od 1937. do 1941. godine. Vidi i lit. u bilj. 47.

opiru tom prodoru borbenih, beskompromisnih radnika u njihove redove, a njihov je otpor to žešći što su slabiji u bazi URSSJ-ovih saveza. Opiru se pretvaranju URSSJ-a u borbenu, klasnu radničku organizaciju u kojoj će vladati duh proleterske demokracije i demokratskog centralizma. Opiru se također i jedinstvu sindikalnog pokreta, i nadalje heterogenog, rascjepkanog, jer se u njemu pojavljuju od 1930. godine dalje sindikati pod utjecajem poslodavaca — Jugoslovenski nacionalni radnički sindikati (JNRS), a od jeseni 1935. godine obnavlja vrlo agresivno svoju djelatnost HSS-ovska organizacija za radnike — Hrvatski radnički savez, koji nastoji otupiti oštricu klasne borbe i podvrći radničke interese interesima buržoazije. Organizira se od ožujka 1936. godine, nakon neuspjeha JNRS-a, ekspozitura Jugoslovenske radikalne zajednice među radnicima — Jugoslovenski radnički savez (JUGORAS), koji također nastoji onemogućiti radničku klasnu borbu.⁵⁰

Tito se, dakle, našao u složenoj situaciji za sindikalni pokret, pa i za KPJ koja tada počinje probijati obruče ilegalnosti i afirmirati se kao društveni i politički faktor, što je i velika Titova vlastita zasluga. Ipak i u tom razdoblju složenosti situacije za politički i sindikalni život pod vodstvom KPJ, kao posljedica složenosti društveno-političke situacije, još više dolaze do izražaja Titove sposobnosti dobra organizatora i čovjeka, koji i uz to što je prividno daleko od sindikalnog rada, jer se nalazi u dubokoj ilegalnosti, često izvan zemlje, uvijek uočava bit problema i nalazi rješenja za njih. Sposoban je da utvrdi greške i da nađe nove puteve — usmjerene jednom cilju — stvaranju i djelovanju takvih organizacija radničke klase koje će voditi ne samo čistu sindikalnu borbu nego i borbu za opće ciljeve komunističkog pokreta, ciljeve radničke klase.

Prvi put nakon izdržane robije, Josip Broz u lipnju 1934. godine podnosi »Sindikalni izvještaj iz Zagreba« u kojem dokazuje svoje poznavanje situacije u sindikalnom pokretu u Zagrebu i Hrvatskoj. Posebno se u njemu osvrnuo na djelovanje Revolucionarne sindikalne opozicije (RSO) unutar URSSJ-a, tj. svojevršnih komunističkih frakcija, ilegalnih organizacija koje su imale raditi legalno. Konstatira da RSO grupe nisu uspjele postići osobite rezultate zbog toga što su djelovale nepovezano u Zagrebu, pa i u Hrvatskoj, ali prihvaća njihovo djelovanje kao mogućnost rada.⁵¹ Zatim u kolovozu iste godine u pismu CK, upućenom PK KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, govori o načinu borbe u toku štrajkova i u URSSJ-ovim sindikatima s reformistima.⁵² I slijedeći se njegov izvještaj odnosi uglavnom na Hrvatsku, jer je u to vrijeme najviše u njoj boravio. To je njegovo pismo pisano u Ljubljani u rujnu 1934. godine. Tito u njemu zastupa gledište, nakon što je upoznao situaciju u vezi s pripremama i održavanjem pokrajinskih konferencija URSSJ-a održanih uoči Trećeg kongresa URSSJ-a (što je organiziran u prosincu 1934. godine u Sarajevu i na kojem su socijalisti vrlo žestoko napali »ćelijaše« — kako su nazvali komuniste — osobito one iz Hrvatske⁵³), o tome da je

⁵⁰ Vidi lit. u bilj. 1, 3.

⁵¹ *J. Broz Tito*, n. dj., knj. 2, 14–16.

⁵² Isto, 30.

⁵³ Isto, 33–35; vidi lit. u bilj. 3 i 47.

radnička klasa zainteresirana za borbu, što potvrđuju uspješno provedeni štrajkovi u toku te godine, ali da se mora naći načina kako da se radnici zadrže u sindikalnoj organizaciji i kako da se prevlada raskorak između baze i vodstva URSSJ-a koje imaju u rukama socijalisti, reformisti. Problem je to koji nastoji riješiti, a ne samo konstatirati, i dalje u svom radu o čemu svjedoči njegov izvještaj Centralnom komitetu, napisan u Beču potkraj rujna ili na početku listopada 1934. godine. Taj je izvještaj i analiza situacije, ali i sinteza Titovih saznanja o sindikatima i problema sindikalnog organiziranja radničke klase ne samo u URSSJ-u nego i uopće. On se i tu zalaže za bolju organiziranost, osobito u pogledu stvaranja centralnog rukovodstva RSO za Hrvatsku, i za to da se borbeno raspoloženje radnika za akciju i za otpor socijalistima u vodstvu URSSJ-a mora istaknuti uvijek i svuda, a osobito na predstojećem kongresu URSSJ-a. Navodi ga na to i situacija u Sloveniji, jer je prisustvovao pokrajinskoj konferenciji KPJ za to područje na kojoj se raspravljalo i o sindikalnim pitanjima. Tito spominje uglavnom rad RSO, odnosno pokušaje njegova organiziranja u nekim mjestima (Celju, Zagorju i Trbovlju), te govori o pripremama štrajka što bi se istodobno imao provesti u Jesenicama, Trbovlju i Celju.^{53a} Pitanje štrajka pokrenuo je i u pismu PK KPJ za Sloveniju, potkraj rujna 1934. godine. Iako se zadržava na mnogim detaljima oko RSO i organiziranja tog štrajka, sve to čini s namjerom da objasni zajedničke ciljeve koje ima komunistički pokret u cjelini, a to je u datom trenutku »buđenje borbenosti industrijskog proletarijata ne samo u Sloveniji nego i u čitavoj zemlji.«⁵⁴ Treba reći da u tom kao i u pismima od 11. listopada 1934. godine, jednom upućenom PK KPJ za Sloveniju, a drugom upućenom CK KPJ, ne obraća toliku pažnju sindikalnim organizacijama, odnosno grupama RSO (koji će oblik organiziranja komunista uostalom uskoro biti napušten, u čemu će imati određenu ulogu i sam Tito, jer je uvidio da je riječ o sektaškom pristupu; pridonijet će tome i situacija nakon Četvrte zemaljske konferencije koja je dala mnogo šire okvire RSO od onih što su bili u početku određeni⁵⁶), nego na organizacije KPJ, što upućuje na već i prije isticanu Titovu težnju da KPJ bude inspirator i inicijator i sindikalnih akcija, iako su sindikati ravnopravan subjekt u komunističkom pokretu, ali to samo dokazuje usku povezanost partijskog i sindikalnog rada.⁵⁶ Potvrđuje to i pismo upućeno Pokrajinskom sekretarijatu KPJ za Sloveniju s početka siječnja 1935. godine u kojem Tito zahtijeva veće angažiranje komunista i njihovih simpatizera u legalnim sindikalnim organizacijama, to znači reformističkim, socijalističkim, ali i klerikalnim, vodeći računa o borbi za jedinstvo sindikalnog pokreta i akciono jedinstvo.⁵⁷

Na početku veljače 1935. godine, u pismu CK KPJ, upućenom MK KPJ za Zagreb i PK KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, Tito, govoreći o štrajkovima u toku 1934. i 1935. godine, kad je zapravo počeo štrajkaški val koji je dosegao kulminaciju u 1936. godini, ponavlja da ti primjeri po-

^{53a} Isto, 36–44.

⁵⁴ Isto, 45–47.

⁵⁵ Usp. bilj. 27.

⁵⁶ *J. Broz Tito*, n. dj., 2, 48–51.

⁵⁷ Isto, 58–63.

kazuju veliku borbenost radničke klase, ali i obvezuju komuniste da sami, na osnovi vlastite inicijative, pokreću mase u borbu. Također smatra da uspjesi u sindikalnom organiziranju radnika u pojedinoj tvornici moraju biti poticaj za stvaranje i organizaciono jačanje partijskih ćelija, jer one treba da budu glavni inicijatori borbe posredstvom sindikalnih podružnica. Također inzistira na tome da sve akcije, pa dakako i one iz domene sindikalnog rada, moraju voditi računa o solidarnosti radnika ne samo u jednom poduzeću ili gradu nego i u cijeloj zemlji. S tom solidarnošću Tito povezuje i solidarnost radnika s ostalim slojevima društva, osobito sa seljaštvom (za što su, npr., bili karakteristični mnogi štrajkovi provedeni u to vrijeme u Hrvatskoj — kao štrajk tekstilaca tvornice »Hermann Pollack« 1935. godine, itd.). Istodobno upozorava na oportunističku politiku socijalista, koji su i tada, kao i ranije, inzistirali na zakonskom reguliranju položaja radnika, pa su se zalagali za zakon o minimalnim nadnicama, kao da bi on mogao biti rješenje. Komunisti, kaže Tito, nisu protiv zakonskog reguliranja, ali smatraju da ono neće ukinuti eksploataciju radnika, već da se radnici sami moraju izboriti za svoja prava.⁵⁸

Slične ocjene ponovio je i u pismu CK, upućenom komunistima u Trbovlju, Hrastniku i Zagorju, iz veljače 1935. godine, iako o sindikatima govori uzgred. Ovdje osobito upozorava na reformističku politiku »socijalpatriota«, kako su tada komunisti nazivali socijaliste i socijaldemokrate, i zahtijeva da komunisti rade na organiziranju radnika u legalnim sindikalnim organizacijama, jer se jedino u njima radnici mogu boriti protiv reformista koji imaju važne pozicije u vodstvu tih sindikata ili u ustanovama za zaštitu radnika kakva je bila Radnička komora.⁵⁹

Već od početka 1936. godine Tito u svojim izvještajima, pismima, člancima ima pregled situacije u sindikalnom pokretu u cijeloj zemlji, što je i razumljivo zbog njegovih ranijih interesa, a i funkcija na kojima je tada bio u CK KPJ. Tako u veljači 1936. godine na partijskom skupu jugoslavenskog sektora održanom u Moskvi, među ostalim, Tito govori o sindikalnom pokretu u Bosni i Hercegovini, te Srbiji. Konstatira da u Bosni i Hercegovini rad komunisti u reformističkom URSSJ-u ne zadovoljava, jer se nisu potrudili da u te sindikate privuku mase radnika, odnosno nisu radili na tome da onemoguće utjecaje vodećih socijalista. Tada je istaknuo i pozitivne rezultate okupljanja omladine u sindikatima Srbije, kao i rad u kulturno-umjetničkom društvu »Abrašević«, koje je radilo pri sindikatima.⁶⁰

Tito, dakle, u svom radu u to vrijeme prati vrlo pažljivo događaje u sindikalnom pokretu u cijeloj zemlji, vodeći računa o pojedinostima, ali i o cjelini. U to vrijeme, tj. u ožujku 1936. godine na Pokrajinskoj konferenciji URSSJ-a za Hrvatsku i Slavoniju, komunisti i njihovi simpatizeri postali su vodeća snaga i po broju i po svom utjecaju na kreiranje politike tih sindikata za teritoriju Hrvatske i Slavonije, pa se to odrazilo i u Titovim izvještajima ili opaskama.⁶¹ Tako u jednom pismu upu-

⁵⁸ Isto, 68–72.

⁵⁹ Isto, 77–81.

⁶⁰ Isto, knj. 3, 3–7.

⁶¹ Vidi lit. u bilj. 3 i 47.

ćenom sekciji Crvene pomoći, u rujnu 1936. godine, govori o tome da je i u pitanju organiziranja pomoći što se tiče sindikata u Hrvatskoj sve u redu.⁶² Zatim je u svom osvrtu na list *Radnik*, organ URSSJ-a za Hrvatsku i Slavoniju, koji je, među ostalim, označio pobjedu komunista u URSSJ-u na tom području, dao ne samo analizu toga lista, što je pratio sva zbivanja u sindikalnom pokretu u Hrvatskoj i Jugoslaviji, nego i analizu stanja u sindikatima i ocjenu djelovanja komunista u njima. Posebnu je pažnju Tito posvetio tada vrlo aktualnom jedinstvu radničkog pokreta postignutom u Hrvatskoj u nizu štrajkaških akcija (npr., među stolarskim radnicima u Zagrebu, u štrajku građevinara također u Zagrebu, u Sisku, a pokušali su ga provesti komunisti u Varaždinu, ali je vodstvo Hrvatskog radničkog saveza odbilo takvu suradnju), u Dalmaciji u formiranju jedinstvenih akcionih odbora radnika učlanjenih u razne sindikate, a također i u Sloveniji, osobito među tekstilnim radnicima. I ovdje je Tito, govoreći o pojedinostima u određenim sredinama, govoreći o jednom listu, mislio na cjelinu pokreta, jer je smatrao da postignuti uspjesi na jednom području mogu biti primjerom i za druge, pa se zadržavao na opisima situacije kako bi i time upozorio na moguća rješenja.⁶³

U toku 1936. godine i u ostalim svojim izvještajima ili pismima neprestano naglašava pitanja stvaranja radničkog jedinstva, osobito organizacionog. Tako u pismu Ivanu Gržetiću (Fleischeru), predstavniku KPJ pri Kominterni, u studenom 1936. godine piše o pitanjima organizacionog jedinstva sindikata i stvaranju »unije svih radničkih sindikalnih saveza« kao višem obliku akcionog jedinstva. Naime, u toku svojih napora za stvaranjem organizacionog jedinstva sindikata, kao temelja jedinstva radničkog pokreta, koji bi, osobito nakon VII kongresa Kominterne u kolovozu 1935. godine, bio baza za stvaranje široke Narodne fronte slobode, KPJ je činila mnoge pokušaje da pozove na suradnju i jedinstvo sve sindikalne organizacije. Vodstva svih sindikalnih organizacija, svako zbog svojih idejnih ali i političkih razloga, odbijala su te pokušaje. Protiv su bili socijalisti u vodstvu URSSJ-a zato što se najprije nisu mirili s jačanjem komunista u tim sindikalnim organizacijama, a zatim su odbijali svaku suradnju s, npr., Hrvatskim radničkim savezom koji su smatrali »žutom«, pa i fašističkom organizacijom. Slično se postavljalo i vodstvo Hrvatskog radničkog saveza koje je odbijalo svaku suradnju i s komunistima (zbog svoga izrazitog antikomunističkog stava) i sa socijalistima (koje su smatrali vanjskim neprijateljem). Zato je i sasvim razumljivo da se Tito udubljavao u rješenja tih pitanja gotovo u svakom svom sagledavanju situacije u sindikatima.⁶⁴ Tako to čini i u pismu CK, poslanom iz Zagreba u Pariz, u veljači 1937. godine, kad ističe uspjehe u stvaranju akcionog jedinstva u Sloveniji, kao i opadanje utjecaja Hrvatskog radničkog saveza među radnicima u Zagrebu, Varaždinu i ostalim mjestima zbog terora što ga vodstvo primjenjuje, npr., u pitanju biranja radničkih povjerenika.⁶⁵ O situaciji u Sloveniji, gdje je postignuto mnogo u relativno kratko vrijeme, a položaj komunista i njihovih simpatizera

⁶² *J. Broz Tito*, n. dj., knj. 3, 10.

⁶³ Isto, 14–16.

⁶⁴ Isto, 39–44; vidi i lit. u bilj. 3 i 47.

⁶⁵ Isto, 53–54.

na tom teritoriju bio je poseban zbog snage nacionalnih i klerikalnih sindikata, govori u izvještaju od 9. travnja 1937. godine. Ističe primjere rada Komiteta akcionog jedinstva u Jesenicama, gdje je na djelu postignuto jedinstvo radnika, pa čak i suradnja između različitih sindikalnih organizacija.⁶⁶

Na početku travnja 1937. godine, opet u jednom izvještaju poslatom u Moskvu iz Pariza, piše o situaciji u sindikalnom pokretu u Hrvatskoj, gdje uz uspjehe, jer »tamo ima zaista čitav niz ljudi koji manje-više samostalno rade«, pa su uspjeli organizirati niz borbenih akcija, osobito štrajkova, i u njima okupiti mase radnika, ima i problema, koji su izraženi u tome da su jedni te isti ljudi suviše opterećeni, pa prave i greške, a također i u tome što se socijalisti iz centrale URSSJ-a opiru svim tim postignutim uspjesima i osobito su ljuti na pisanje *Radnika*, koji su radnici prihvatili kao doista svoj list. I ovdje je Tito pokušao naći rješenja za daljnji rad, za učvršćenje postignutih uspjeha. Smatrao je da je potrebno povezati rad u Hrvatskoj s čitavom zemljom, pa je predložio održavanje konferencije na kojoj bi se sva pitanja postavila i dogovorila, kako bi ubuduće bio koordiniran rad u cijeloj Jugoslaviji.⁶⁷ Posvetio je tome veliku pažnju. To je rezultiralo osnivanjem Centralne sindikalne komisije i formiranjem sindikalnih komisija u svim mjestima gdje god ima klasnih sindikata, što se može pratiti i po njegovu izvještaju W. Piecku od 28. kolovoza 1937. godine.⁶⁸ Posebno je to bilo važno što se pripremao Četvrti kongres URSSJ-a, u situaciji kad su komunisti i njihovi simpatizeri u cijeloj zemlji uspjeli postići značajne rezultate u jačanju svojih pozicija u URSSJ-ovim savezima, i kad su socijalisti neprestano odgađali kongres i pokušali se obračunati s komunistima (npr., u Sloveniji — o čemu Tito piše u svom pismu Ivanu Gržetiću u rujnu 1937. godine).⁶⁹ Isto su tako mnogi komunisti, ogorčeni neprestanim podvalama socijalista u toku zajedničkog rada u URSSJ-u, bili raspoloženi za oštre mjere protiv njih što bi sigurno bilo dovelo do toga da socijalisti, bez obzira na podršku koju su Komunističkoj partiji davali radnici, na samom kongresu javno obračunaju s pripadnicima KPJ, pa da tako rad na stvaranju jedinstva sindikata pretrpi novi udarac. Zato je Tito u toku 1937. godine, kad su počele pripreme za kongres, koji je odgađan nekoliko puta i održan u travnju 1938. godine u Zagrebu, u mnogim svojim izvještajima i pismima tom pitanju poklonio izuzetnu pažnju. Piše o tome u rujnu ili listopadu 1937. godine Edvardu Kardelju, koji je bio instruktor CK KPJ. Zalaže se da se već prije kongresa, odmah, u radničkim listovima (jer je kongres bio najavljen za prosinac 1937. godine) počne razmatrati pitanje sindikalnog jedinstva i pitanje daljnje borbe posredstvom tarifnih pokreta i kolektivnih ugovora. Jedinstvo sindikalnog pokreta i tada, kao i ranije, shvaća prije svega kao interes radničke klase, pa je sasvim razumljivo da se zalaže ne samo za jedinstvo u samom URSSJ-u, što će se postići tako da se privuku oni socijalisti koji su za jedinstvo, kao i jedinstvo URSSJ-a i Općeg radničkog saveza, ali i jedin-

⁶⁶ Isto, 59–60.

⁶⁷ Isto, 66–75.

⁶⁸ Isto, 90–91.

⁶⁹ Isto, 93–95.

stvo s radnicima iz svih ostalih sindikata — od Hrvatskog radničkog saveza u Hrvatskoj do klerikalnih sindikata u Sloveniji. Osobito naglašava pitanje poštivanja proleterske demokracije u sindikatima, jer su za nju radnici, a ona je, uz ostalo, jamstvo dobrih unutrašnjih odnosa u savezima i u pokretu u cjelini. Inzistira na tome da se u svemu mora argumentirano, a ne agresivno nastupati, jer najjači su argumenti za komuniste i sve ostale dosadašnji primjeri jedinstvenih akcija.⁷⁰

Od tog je vremena sasvim očito da je Tito čovjek koji vodi cjelokupni komunistički pokret u zemlji, pa dakle ima ne samo pregled situacije nad svim što se događa u zemlji, nego vidi i dalje, zna da je za uspjeh klasne borbe potreban takav sindikalni pokret koji će izražavati interese radničke klase u borbi s buržoazijom, u klasnom ratu što se nemilosrdno vodi, bez obzira na to što je podijeljen i politički i organizaciono. Za njega, uostalom kao i u prvoj etapi njegova rada, najvažniji su interesi radničke klase u cjelini, pa se bori i tome nastoji primjeriti i pokret, u ovom slučaju sindikalni.

Te svoje misli ponavlja često: u nešto drukčijem obliku u proglasu Osnivačkog kongresa Komunističke stranke Hrvatske iz kolovoza 1937. godine, objavljenom u *Proleteru*, organu CK KPJ, u studenom 1937. godine.⁷¹ Isto govori u izvještaju i pismu upućenom W. Piecku, članu sekretarijata Izvršnog komiteta Kominterne, u studenom 1937. godine,⁷² u pismu E. Kardelju također u studenom 1937. godine.⁷³ Obavještava, dakle, Kominternu o tome, a isto tako nastoji da se ta pitanja riješe i u zemlji. Osobito je to bilo potrebno tada istaknuti, jer su socijalisti iz centrale URSSJ-a, uz pomoć istomišljenika iz Bosne i Hercegovine (kako piše W. Piecku u veljači 1938. godine⁷⁴), pokušali izazvati rascjep isključenjem iz sindikata poznatih aktivista i funkcionara komunista iz Slovenije, pa su (a sukobi među njima i socijalistima buknuili su u vezi sa štrajkom tekstilaca 1936. godine) osnovali vlastiti savez za tekstilce (koji je imao uspjeha u organiziranju tih radnika) — čime se zapravo napuštala praksa stvaranja akcionog jedinstva sa socijalistima, odnosno s radnicima koji su bili organizirani u njihovim sindikatima. Tito se tome suprotstavio to više što se pripremao Četvrti kongres URSSJ-a koji je bio važan za razvoj daljnjeg jačanja pozicija komunista u njemu i ostvarenja akcionog jedinstva unutar URSSJ-a te s ostalim sindikatima kao organizacijama u kojima su baza radnici, bez obzira na to što rade i misle njihova vodstva. U toku cijele 1937. godine Tito mnogo radi na tome da se postignuti rezultati u praksi održe unutar odnosa komunista i socijalista u URSSJ-u, što potvrđuje jedan njegov izvještaj iz rujna 1938. godine, napisan u Moskvi, posvećen samo u sindikatima.⁷⁵ Iz tog je izvještaja očigledno da su komunisti u URSSJ-u već u toku 1937. godine, a naročito od Četvrtog kongresa URSSJ-a, od travnja 1938. gotovo u svim dijelovima Jugoslavije postigli značajne rezultate ne samo zato što imaju

⁷⁰ Isto, 96–98.

⁷¹ Isto, 119–120.

⁷² Isto, 124–125, 133–139.

⁷³ Isto, 129–130.

⁷⁴ Isto, knj. 4, 26–28.

⁷⁵ Isto, 83–88.

pozicije u upravama pojedinih sindikata nego i što se ostvaruje sindikalno jedinstvo — u Hrvatskoj, Dalmaciji, Vojvodini, Crnoj Gori, Srbiji, Sloveniji, Makedoniji. Jedino je situacija u Bosni i Hercegovini bila povoljnija za socijaliste koji su još uvijek sami imali vrhove svih sindikata.⁷⁶ Zato je i mogao potpuno uspjeti Četvrti kongres URSSJ-a u čijoj se pripremi angažirao neposredno i sam Tito. Kongres je bio prava manifestacija radničkog jedinstva, zahvaljujući umnogome Titu i njegovu usmjeravanju sindikalnog rada u pravcu jedinstva. On je u toku niza razgovora i uputa (npr., u proljeće 1937. godine Tito je sudjelovao u izradi rezolucije za kongres Glavnog radničkog saveza u Srbiji, kako se ne bi dovelo u pitanje sindikalno jedinstvo, razbijao je sektaški odnos dijela vodstva sindikalnog pokreta u Hrvatskoj prema Hrvatskom radničkom savezu, govoreći uvijek da je najvažnije što su u tom sindikatu okupljeni radnici, itd.), nastojao da osigura suradnju sa socijalistima u izboru članova URSSJ-ovih foruma, da se u URSSJ primi ponovo Opći radnički savez, da se na samom kongresu ne napada Hrvatski radnički savez kao fašistička organizacija, da se isto tako pravi razlika između radnika u JUGORAS-u i njegova vodstva. Dakako da je znao da socijalisti ne žele suradnju s komunistima, da je Hrvatski radnički savez ekspozitura Hrvatske seljačke stranke i da njegovo vodstvo želi, potpomognuto vodstvom samog HSS-a, podvrći radničke klasne interese interesima buržoazije, da je JUGORAS režimski sindikat koji slično djeluje.⁷⁷ Za njega su i tada, uostalom kao i ranije, kao uvijek, bili prvenstveni interesi radničke klase, koji su se mogli realizirati samo njezinom jedinstvenom borbom. Isto je tako u jačanju komunističkog pokreta znao za važnu ulogu sindikata, kao klasnih i borbениh organizacija, pa se borio da se prevladaju sukobi unutar URSSJ-a, ne zato da bi se likvidirali ili pridobili vodeći socijalisti, koji su ionako bili izolirani od masa, nego da bi se omogućilo URSSJ-u i ostalim reformističkim sindikatima (ORS-u, npr.) da budu efikasni u borbi za radničke klasne interese.

Tome je doista usmjerio sav sindikalni rad o čemu govori niz daljnjih njegovih izvještaja, direktiva, uputa, itd. Svoja gledišta i opredjeljenja ponovio je u toku 1938. godine nekoliko puta: tako u pismima G. Dimitrovu u srpnju i kolovozu 1938. godine, u izvještajima Kominterni u rujnu 1938. godine, te u Rezoluciji CK KPJ u prosincu 1938. godine.⁷⁸ Zahvaljujući njegovu radu, ali i radu ostalih njegovih suboraca, svakodnevnoj borbi za jedinstvo i radu na jedinstvu u toku štrajkova, tarifnih akcija, manifestacija i demonstracija u slijedećim godinama, u godinama uoči rata i socijalističke revolucije, sindikalni je pokret pod utjecajem KPJ kvantitativno porastao, tako da je od travnja 1938. godine, kad je u URSSJ-u bilo oko 100.000 članova, do kraja 1940. godine, kad je zabranjen kao komunistička sindikalna organizacija, porastao za oko 50.000 članova, pa je u njemu bilo oko 150.000 radnika. Međutim, URSSJ je u toku niza akcija okupljao mnogo veći broj radnika čime se jedinstvo sindikalnog pokreta, jedinstvo radničke klase pokazivalo na djelu, a to je bilo i najvažnije. Jedinstvo se kalilo u svakodnevnoj borbi,

⁷⁶ Usp. A. Hadžirović, Sindikalni pokret u BiH, n. dj.

⁷⁷ Vidi lit. u bilj. 47.

⁷⁸ J. Broz Tito, n. dj., 55–59 i 62–69; 74–82, 115–116 i 145–152.

u radionicama i tvornicama, ali i na ulicama gradova na koje su radnici izlazili, demonstrirajući protiv fašizacije zemlje, protiv skupoće, protiv rata, a za demokratizaciju zemlje, za slobodu, za mir, za jedinstvo.⁷⁹ Uspjesi su bili to veći što su režim i buržoazija žešće nastojali onemogućiti takvo djelovanje. Uspion komunističke orijentacije sindikata URSSJ-a i njihova utjecaja u radničkoj klasi Tito je i dalje pomno pratio, nastojeći da se afirmiraju dobri rezultati u pojedinim dijelovima Jugoslavije i da se isprave greške u određenim područjima o čemu govori niz njegovih ocjena i analiza u izvještajima raznim forumima. Tako u izvještajima o situaciji u Jugoslaviji iz rujna 1939. godine navodi velike uspjehe u sindikalnom radu, ali upozorava i na greške što se očituju u tome da još uvijek nije potpuno ostvareno jedinstvo s neklasnim sindikatima, iako je iskazano u mnogim akcijama; što još uvijek nije sasvim koordiniran rad na stvaranju jedinstva u cijeloj Jugoslaviji.⁸⁰

Nakon zabrane rada URSSJ-u, što je KPJ predviđala još u toku 1940. godine, pa i predskazala na svojoj Petoj zemaljskoj konferenciji u listopadu 1940. godine, u pripremanju koje se osobno angažirao i sam Tito, kad je donijela odluku o stvaranju »odbora radničkog jedinstva« u svakom poduzeću, u svakoj tvornici, kao za daljnje uspješno izgrađivanje jedinstva radničke klase,⁸¹ bez obzira na to nalaze li se radnici u HRS-u, JUGORAS-u (koji su potpuno legalno radili, pa čak i preuzeli u svoje ruke još 1939. godine, npr., Radničke komore u cijeloj zemlji), Tito je u nekoliko proglašao i dalje inzistirao na jedinstvu interesa radničke klase.⁸² Zahtijevao je od komunista i pristalica jedinstva da ne odustaju od postignutih rezultata, da nastave borbu za jedinstvo. U detaljnim uputama o organiziranju i radu »odbora radničkog jedinstva« ponovo je afirmirao sve one ideje i rezultate postignute u dotadašnjem radu — o jedinstvu svih radnika, o klasnom jedinstvu.

Prema tome, u ovoj drugoj etapi Titova rada na sindikalnom organiziranju radničke klase nije prošla ni jedna značajnija akcija sindikata bilo koje struje, a pogotovo URSSJ-a, da on sam o tome nije bio obaviješten ili da o njoj nije vodio računa. Na početku te druge etape svoga rada za sindikate, za jedinstvo radničke klase i u sindikalnom pogledu, pomno prati razvoj događaja u pojedinim dijelovima Jugoslavije, razgovara s drugovima, ukazuje na pogreške. Kasnije sve više ima pregled nad cjelinom pokreta, izravan kontakt sa sindikalnim aktivistima u cijeloj zemlji. Sav je njegov rad u toj etapi upućen na stvaranje takvih sindikalnih organizacija koje jesu i moraju ostati istinski predstavnici radničkih interesa, masovna baza KPJ u radničkoj klasi, organizacije pomoću kojih je KPJ vodila legalnu borbu za ekonomske, pa i političke interese svih radnika. URSSJ-ovi sindikati u cijeloj zemlji postali su vodeća

⁷⁹ Vidi bilj. 47.

⁸⁰ *J. Broz Tito*, n. dj., knj. 5, 11–13, 20–21 i 26.

⁸¹ Usp. Peta zemaljska konferencija KPJ, zbornik radova, Zagreb, 1972.

⁸² *J. Broz Tito*, n. dj., knj. 6, 133–137. To je okružnica pisana u toku siječnja 1940. godine s naslovom »Novi nalet na klasne sindikalne organizacije u Jugoslaviji«; na i. mj. Okružnica br. 2, 1941. godine Organizacija sindikalnog rada, 146–150 i Okružnica br. 3 iz travnja 1941. godine, 192–198.

snaga u borbi za sindikalno jedinstvo svih radnika, okupljali su radnike organizirane i neorganizirane. Komunisti su prevladali i svoja negativna gledišta prema ostalim sindikalnim organizacijama i vodili računa o radnicima u njima, bez obzira na to što su osuđivali politiku njihova vodstva. To nije bio taktički potez nego istinska borba za interese radničke klase u čemu se i ogledala veličina KPJ i sindikata pod njezinim utjecajem na čelu s Titom. Zato je sindikalni rad u programu i u djelatnosti u to vrijeme neodvojiv od komunističkog pokreta, od KPJ, od revolucionarne organizacije radničke klase.